

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT (1)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati u vjerodostojnost bilo kojega dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljna kritička analiza povijesnih podataka i nova, do sada nepoznata otkrića, koja donosimo u ovom feljtonu, dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Povijesno iskustvo, nažalost, pokazuje da su rasne i etničke razlike i suprotnosti, sa svom kasnijom »nadgradnjom« tijekom povijesti: političkim, gospodarskim i kulturnim prijemcima i kontrolizacijama, kao i zlorabom vjerskih osjećaja, uzroci najsurovijih i najmasovnijih nasilja i krvoprolića. To je »pravilo« toliko puta u povijesti do sada potvrđeno i ponovljeno, i o tome govore povijesna zbivanja svih vremena, podjednako na svim stranama svijeta - dakako, ta »općenitost« ne umanjuje bezumnost ni jednog počinjenog zločina u bilo kojem povijesnom razdoblju i u bilo kojem dijelu svijeta, jednako kao i odgovornost njegova počinitelja. U tom općem kontekstu zlosilja potrebno je promatrati i sve zločine počinjene tijekom Drugog svjetskog rata na nekadašnjem jugoslavenskim prostorima.

»Najgori zločin od turskih ratova« (!?)

Prošlo je šezdeset i pet godina od g. 1941. kada se i na hrvatskom tlu u nemirnom i krvavom povijesnom vrtlogu dogodilo veliko zlo. U svibnju i srpnju te godine u Glini i njezinoj okolici stradali su nevini ljudi, bez suda i osude, bez ikakve krivnje. Međutim, taj »glinski slučaj«, ionako velik i užasan po razmjerima i motivima, posebice je postao poznat po još užasnijem »ustaškom pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi«, što je bezbroj puta do sada ponavljano: »Među svim zločinima izvršenim od strane ustaša nad srpskim narodom u Hrvatskoj izdvaja se kao jedan od najsvirepijih i najjezivijih, kako po načinu tako i po mjestu izvršenja, onaj masovni pokolj Srba muškaraca u pravoslavnoj crkvi u Glini.« (»Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945. str. 3.)

Ova se ocjena glasovite jugoslavenske komisije za utvrđivanje zločina počinjenih u Drugom svjetskom ratu ubrzo proširila među sve građane tadašnje novostvorene države, izazvavši njihov prijetnju, zaprepaštenje i osudu. Njezina je riječ bila konačna, bila je mjerodavna, poistovjećena je s povijesnom istinom i podjednako se bespogovorno slušala kako u srpskoj tako u hrvatskoj javnosti, kao i svim ostalim dijelovima ondašnje Jugoslavije. Nakon komisijina službenoga priopćenja desetljećima je putem političkih govora, novinskih članaka, školskih satova, crkvenih propovijedi, znanstvenih knjiga i dr. postajala sastavni dio (pod)svijesti milijuna ljudi u Jugoslaviji i

izvan nje. Zato će srpski publicist pišući o zločinu u glinskoj crkvi emotivno i dojmljivo napisati: »Masakr u Glini, svojom brutalnošću, ostao je u pamćenju naroda kao jedan od najtežih ustaških zločina...« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986. str. 92.)

Isto će tako i »s hrvatske strane« postupati brojni političari, znanstvenici, novinari i ostali uglednici javnoga života. Tako je i glasoviti stručnjak za međunarodno pravo i član HAZU, što dovoljno govori o njegovoj reputaciji, u razgovoru s Nevenom Šantićem, »najboljim kolumnistom u g. 2001.«, kako ga je proglasilo Hrvatsko novinarsko društvo, za riječko glasilo kategorički ustvrdio: »Na ovim prostorima prvi veliki zločin koji se dogodio, a koji je šokirao normalne ljude u NDH, bio je pokolj u glinskoj crkvi... Takvog groznog zločina nije bilo od turskih ratova« (Dr. Vladimir Đuro Degan: »Tuđman u BiH nije vidio ravnopravnu državu«, »Novi list«, 26. svibnja 2002.).

Osuda »zbog onog što je prešutio«

Najprije je potrebno reći kako ozbiljne znanstvene rasprave i znanstvenog sučeljavanja o »zločinu u glinskoj pravoslavnoj crkvi« do sada nije bilo. Oni su bili potpuno onemogućeni u prvome redu zbog općih ideoloških interesa jugoslavenske historiografije, koja je bila u službi nekadašnje vladajuće komunističke ideologije. Svako znanstveno propitivanje bilo koje »revolucionarne«, »NOB-ovske«, »partizanske«, »socijalističke« i slične dogme ili mita, bilo je zabranjeno ili odmah javno osuđeno kao »pokušaj kontrarevolucije«, »rehabilitacije ustaštva i NDH«, »krivotvorenje povijesti« i sl. a svi su takvi autori oštro prozivani kao »šovinistički i zločinački ekstremi nedostojni čovjeka«, kako je to svodjedobno »veleбно« izrekao generalpukovnik JNA Jefko Šašić, nekadašnji član Savjeta Spomen-područja Jasenovac. Vrijedi se u tom smislu sjetiti barem jednog primjera koji pokazuje kakvo je »demokratsko ozračje« vladalo na tome području.

Nekadašnji je glinski župnik Mijo Dukić svojedobno objavio knjigu »Glina i okolica«, povodom 180. obljetnice župe Glina i 150. godišnjice posvete župne crkve sv. Ivana Nepomuka. Premda je u njoj htio izbjeći bilo kakve historiografske kontroverze, knjiga je naišla na žestoku osudu, ali »ne zbog onoga što je župnik Mijo Dukić u njoj napisao, nego zbog onoga što je prešutio«, kako je to doslovce objavilo utjecajno zagrebačko glasilo (Srećko Ljubljanić: »Tripit iznevjereno poštenje«,

Zatiranje misli o hrvatskoj samostalnosti?

● Nekadašnja pravoslavna crkva Presvete Bogorodice u Glini

»Sedam dana«, »Vjesnik«, 10. siječnja 1981. str. 15.). Dakle, nije bilo nikakvog izgleda pisati povijest bez točno unaprijed zadanih ne samo zaključaka, nego i tema (one su bile condicio sine qua non - uvjet bez kojega se ne može), bez obzira koliko su relevantne ili primjerene, a da se na sebe ne navuče medijsko-politički gnjev. Točno se unaprijed moralo znati tko je krivac i što se točno dogodilo: »Čak ni s užeg stajališta crkvene povijesti Gline, Dukić nije imao pravo prešutjeti zločine nad srpskim stanovništvom, jer oni su se manifestirali i u prisilnom prevođenju pravoslavnog življa na rimokatoličku vjeroispovijest. Dukić to prešućuje jer je rimokatolička crkva bila suodgovorna za zločine nad Srbima« (isto). I osuda Općinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Gline, koja je alarmirala sve ondašnje »avangardne snage«: Sabor SRH, Centralni komitet SKH, Republičku konferenciju SSRNH i Republičku konferenciju Socijalističkog saveza omladine Hrvatske, bile su ne samo odraz ozračja koje je vladalo prema historiografskom istraživanju, nego i jasna poruka svima koji bi pomislili »skrenuti s puta« (»Osuduju i Komisiju« u rubrici »Reagiranj«, »Večernji list«, 9. veljače 1981.).

Šutnja »neslužbenih« svjedoka

Nije zgreoga spomenuti da je i nakon osamostaljenja sadašnje hrvatske države, koje je ipak donijelo slobodu u znanstvenom istraživanju i prijeko potreban razgovor o dugogodišnjim »zabranjenim« temama, dogmatska svijest još uvijek itekako prisutna u mnogim područjima (pa i u historiografiji) jer su sljedbenici manihejskog slikanja novije hrvatske povijesti i

dalje ostali na popriličnom broju znanstvenih i medijskih pozicija. Tako i danas još uvijek nije preporučljivo komunističko-srpske historiografske dogme dovoditi pod upitnik jer će njihovi dežurni čuvari, vjerni sljedbenici nekadašnjih komunističkih medijskih egzektora, to proglašavati »opravdanjem ustaških zločina«, »umanjivanjem žrtava«, »jeftinim politikantstvom« i sl. Usprkos tomu, potrebno je istaknuti neke (nove-stare) činjenice o »pokolju u pravoslavnoj crkvi u Glini«, o kojima je, dakako, potrebno još raspravljati, ali koje se uvelike razlikuju od svih dosadašnjih i koje ozbiljno nameću dvojbu je li riječ o mitu ili zbilji:

- datum zločina je nepoznat
- broj žrtava ne samo da je nepoznat i da se razlikuje od izvora do izvora, nego je vremenom višestruko povećavan
- broj svjedoka samoga zločina je nepoznat
- iskazi »ključnih« i svih ostalih »sporednih« svjedoka puni su protuslovlja i vrlo su nepouzdati
- poslijeratna Komisija za istraživanje zločina okupatora i njihovih pomagača ne samo da je u »glinskom slučaju« postupala neprofesionalno i tendenciozno, nego i manipulatorski
- brojni su povjesničari, kvazi-znanstvenici, novinari i ostali javni djelatnici svjesno krivotvorili podatke, prilagođavali ih unaprijed zadanim tezama ili su ih jednostavno prepisivali i širili bez ikakvog kritičkog odnosa
- neki svjedoci, koji su o cijelom »glinskom slučaju« imali »druge priče« od »službene«, više od pola stoljeća nisu smjeli izići u javnost.

Nametanje kompleksa krivnje

Nakon ovoga nameće se logično pitanje: Pod pretpostavkom da je sve nabrojeno točno, komu je i zašto uopće bio potreban »glinski slučaj« o pokolju u pravoslavnoj crkvi, kada je i bez njega zlo i tako već bilo neizrecivo, užasno i golemo? Na to nimalo laganog pitanje teško je dati jednoznačan i mjerodavan odgovor, ali neke činjenice i postupci poslijeratnih »gospodara povijesti i ljudskih životâ« upućuju na sljedeće:

- poslužio je nametanju kompleksa krivnje cijelomu hrvatskom narodu, i poimanju hrvatskosti kao isključivo negativne i nazadne svijesti, čiji je vrhunac dostignut u kasnijoj perverznoj tezi o njegovoj »genocidnosti« (dr. Vasilije Krestić »O genezi genocida nad Srbima u NDH«, Književne novine, br. 716, Beograd, 1986.)
- »glinski je slučaj«, jezovit,

šokantan i potresan, trebao (također s ostalima sličnim) poslužiti zatiranju bilo kakve pomisli o nekakvoj budućoj hrvatskoj samostalnosti

- poslužio je nametanju hegemonističko-unitarističkog jugoslavenskog koncepta hrvatskom narodu

- trebao je poslužiti opravdanju svih pripremanih i isplaniranih poratnih komunističkih zločina ili barem razumijevanju za njih među širokim slojevima ljudi

- pripremao je »teren« za obračun s najmoćnijim ideološkim neprijateljem jugoslavenskog komunizma - katolištvom.

Potrebno je još jednom ponoviti tj. posebno istaknuti i stalno imati na umu kako je u feljtonu riječ o zločinu u glinskoj pravoslavnoj crkvi. Dakle, ne radi se o zločinu nad glinskim Srbima u svibnju 1941. u okolici Gline, ili krajem srpnja iste godine nad Srbima iz Vrginmosta i drugih mjesta također u okolici Gline, nego (vrlo precizno) o »pokolju nad pravoslavnim Srbima u pravoslavnoj Bogorodičinoj crkvi u Glini«.

Možda je dobro prisjetiti se riječi čovjeka, koji je cijeli svoj znanstveno-politički vijek posvetio ostvarenju hrvatske samostalnosti, obrani hrvatskog naroda od neutemeljenih kleveta i umjetno stvorenih mitova, i koji je upozorio na pogubnost »takvih svjesnih obmana koje čitave generacije mladih ljudi, uključujući i najviše intelektualce i političke djelatnike, navode na krive povijesne predodžbe i sudove, uvjetujući i stvaranje one psihoze što na jednoj strani potiče osjećaj nesigurnosti, mržnje i osvete, a slično, ne manje i na drugoj, na razini bezizgledne frustriranosti i bespomoćnosti. Održavanje takvog stanja, razumljivo, produbljuje sve više nepovjerenje na obje strane, sa sve teže ispravljivim posljedicama u psihi i u povijesnoj svijesti, i pojedinaca, i naroda kao cjeline. Naravno, odgovornost onih što svoja mišljenja i zaključke, djela i postupke, zasnivaju na zabludama, koje su im predočavane kao 'službene', 'verificirane' i glorificirane istine, ne može biti i nije nikada ista kao odgovornost onih što obmane svjesno fabriciraju i planski održavaju i proširuju. Ali posljedice su, nažalost, iste« (Franjo Tuđman, »Bespuća povijesne zbiljnosti«, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1989. str. 93.). Stoga je potrebno nadati se da će feljton biti najprije polazište za smireno i argumentirano utvrđivanje povijesne istine, a potom da će poslužiti i uklanjanju brojnih zabludâ i nepovjerenjâ.

(NASTAVLJA SE)

Brojni su povjesničari, kvazi-znanstvenici, novinari i ostali javni djelatnici svjesno krivotvorili podatke, prilagođavali ih unaprijed zadanim tezama ili ih jednostavno prepisivali i širili bez ikakvog kritičkog odnosa prema njima

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (2)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se su mnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojega dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosad nepoznata, otkrića koja donosimo u ovome feljtonu, dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Potrebno je odmah reći da u zločinu srpnja 1941. u okolici Gline, za koji se vezuje i pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi, nisu stradali glinski Srbi, kako se to često netočno navodi, nego iz okolice Gline i ondašnjega Glinskoga kotara. Glinski su Srbi, naime, stradali ranije, već sredinom svibnja iste godine, o čemu je detaljno pisao i Slavko Goldstein. Odlomak iz njegova rukopisa knjige »1941.« o svibanjskim likvidacijama glinskih Srba: »U ustaškom pokolju u Glini 1941. ubijeno oko 400 Srba« objavljen je u »Magazinu« »Jutarnjeg lista« od 15. siječnja 2005. Cijeli je tekst pisan više beletristički nego znanstveno, iako očito, na temelju nekih povijesnih dokumenata i osobnih svjedočenja, ali bez navođenja točnih povijesnih izvora (što podrazumijeva naziv dokumenta, datum, citat, broj stranice i druge uobičajene sastavnice svakog ozbiljnijeg znanstvenog rada). Stoga je cijeli tekst sa znanstvenog motrišta, upitan, a možda, mu to i nije bila namjera. Istina, u njemu se općenito navode povijesna vrela na temelju kojih je pisan tekst: »O ubojstvu glinskih Srba u noći od 12. do 13. svibnja 1941. mnogo je pisano, a najvažnije činjenice sabrane su u radu Đure Roksandića 'Ustaški zločini u glinskome kotaru od 1941. do 1945. godine', Zbornik Glina, 1988. i u tekstu 'Glina 13. svibnja 1941. - U povodu 60. godišnjice ustaškog zločina' u Ljetopisu SKD »Prosvjeta«, svezak 6, Zagreb 2001.). Međutim, kada je riječ o »glinskome slučaju« kod Goldsteina kao i kod drugih povjesničara problematično je njihovo prihvaćanje »priznatih«, »glasovitih«, »službenih«, »opće poznatih«, »verificiranih« i sl. povijesnih vrela bez ikakvog kritičkog odnosa prema njima. Naime, mnoštvo je tih zaključaka ne samo problematično nego i znanstveno neodrživo, pa tako i u djelima na koje se poziva Goldstein. Tamo je npr. potpuno krivo i, zašto ne otvoreno reći, zlonamjerno prikazano »prekrštavanje« obitelji Meandžija, te neistinito i, zašto ne opet otvoreno reći, zlonamjerno izmišljeno »darivanje zvona iz glinske pravoslavne crkve katoličkoj crkvi u Viduševcu« (o svemu tome u jednom od sljedećih nastavaka) i dr. Prema tome, svaki bi povjesnik, kojemu je doista stalo do povijesne istine o zbivanjima u Drugome svjetskom ratu na ovim prostorima, jednako kao i u poraću, morao nažalost, zbog instrumentaliziranja povijesne znanosti i njezina podređivanja neznanstvenim ciljevima, provjeriti utemeljenost brojnih, do sada neupitnih i relevantnih, povijesnih izvora.

Usputno je potrebno dobronamjerno upozoriti Goldsteina i na neke

njegove problematične zaključke. Tako npr. on ističe: »... na glinskim se sastancima pripremalo za 'našu stvar' poubijati više stotina ljudi samo zato jer su rođeni u drugoj vjeri.« (»U ustaškom pokolju u Glini 1941. je ubijeno oko 400 Srba«, isto, str. 64.). Naime, kao što se vidi, već sam naslov ne govori o pravoslavcima nego o Srbima, što je svakako ispravnije jer je među žrtvama sigurno bilo i Srba koji nisu bili pravoslavni vjernici nego npr. ateisti. Činjenica o kasnijem osnutku Hrvatske Pravoslavne Crkve također baca drukčije svjetlo na Goldsteinovu tvrdnju. Dakle, nije najsigurnije kategorički tvrditi da je u »glinskome slučaju« prvotni motiv zločina bio vjerske naravi.

Jednako bi tako bilo dobro da Goldstein uskladi pomalo proturječne tvrdnje u svome tekstu, od kojih je prva: »Njih su dvojica (ustaški dužnosnik u Glini Nikica Vidaković i glinski trgovac Josip Misson, op. T.V.) nakon dugih natezanja oko sastavljanja liste za odštel, navodno zaključili da nikakve liste nemaju smisla jer 'ih treba poubijati sve', naprosto sve koji budu uhićeni. Opuномоćenik iz Zagreba podržao je takvo mišljenje.« (Slavko Goldstein, isto, str. 64). Druga njegova tvrdnja zbuñuje jer je u očitom proturječju s prethodnom: »Po jedan domaći ustaša predvodio je po dvojicu domaćih ustaških povratnika od kuće do kuće glinskih Srba, prema pripremljenom popisu.« (isto, str. 65.).

Dogovori u glinskoj bolnici

Možda bi bilo dobro progovoriti i o svojevrsnoj »shemi zločina« opisanoj kod Goldsteina, koja se kod gotovo svih povjesničara prenosi i ponavlja u opisu »pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi«. Konkretno, trebalo bi odgovoriti jesu li se zločini u svibnju g. 1941. i u srpnju iste godine doista dogodili po istom »obrascu«, ili je ipak potrebno razlučiti što se kada uistinu dogodilo i utvrditi stvarnu povijesnu istinu? Svi autori, bilo da su pisali o glinskim događajima u svibnju ili o onima u srpnju, imaju sljedeće zajedničke odrednice:

- i jedan i drugi zločin se dogodio bez povoda, pa se za svibanjski tvrdi: »Za razliku od prethodnih dviju 'akcija', gudovačke i blagajske, Kvaternik ovaj put nije čekao nikakav povod, niti je smatrao potrebnim da ga sam isprovocira. Inicijativa je došla iz same Gline, a zagrebačka ju je središnjica spremno prihvatila.« (Slavko Goldstein, isto, str. 64.). Jednako se tako i srpanjski zločin s »pokoljem u crkvi« prema većini autora dogodio bez ikakva povoda: »Ta 'bartolomejska noć', koju su ustaše doista majstorski izrežirale, pripremana je temeljito, da bi se njena monstruoza obilježja duboko usadila u psihu svjedoka toga

Preslikana shema zločina

● Prvi nastavak feljtona Slavka Goldsteina o zločinu u svibnju 1941. u Glini

događaja« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986., str. 78.).

- i jednom i drugom zločinu prethodio je dogovor ustaških čelnika u glinskoj bolnici, pa se za svibanjski tvrdi: »Tako je isto utvrđeno, da je sredinom svibnja 1941. godine, prije svih masovnih hapšenja i ubojstava Srba, održan u zgradi nove bolnice u Glini sastanak ustaša, na kojem se zaključilo da se Srbi likvidiraju. Na tom sastanku su bili prisutni, pored ostalih ustaša, i dr. Mirko Jerec, odvjetnik iz Gline i ustaški 'ministar pravosuđa' dr. Mirko Puk« (»Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3.).

Jednako tako govoreći o zločinu u glinskoj pravoslavnoj crkvi svjedok Živko Tomić također spominje sastanke u istoj bolnici: »Ja sam premješten u Glinsku bolnicu iz Otočca u studenom 1939. god. te sam vidao, da redovno svaku večer dolaze na sastanak liječniku dr. Jurju Reboku dr. Miro Jerec, Mato i Nikica Vidaković, dr. Juraj Devčić, a dolazio je poneki put i Slavko Mrgan - 1940. god., a 1941. je redovito dolazio i to po nekoliko puta dnevno kao i navečer.« (Arhiv Srbije, fond 110, br. 1268, Iskaz o pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi od 10. i 18. listopada 1944. pred Okružnom komisijom za ratne zločine Okružnog NOO Banije, br. 1/44, str. 1.). To je pred istim Komisijom govoreći o predmetu - »Pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini«, potvrdio i svjedok Veljko Rukavina iz Gline (Arhiv Srbije, isto).

Rekao je da nema što reći

- i za jedan i za drugi zločin u Glini su pristigli tzv. ustaše povratnici,

pa se svibanjski dolazak opisuje: »U nedjelju 11. svibnja oko 5 sati poslijepodne iz Zagreba su u Glinu stigla dva siva autobusa s približno pedeset dobro naoružanih ustaša, većinom povratnika, pripadnika Poglavnikove tjelesne bojne, u maslinasto-žutim uniformama donesenim iz emigracije.« (Goldstein, isto, str. 65.). Jednako se tako i u srpnju spominju ustaše povratnici: »Ja sam ga upitao zašto nama nema spasa i on je odgovorio, da je u emigraciji dosta produrao, pa sam ja iz toga zaključio da je on ustaša emigrant, a on je rekao da je Dalmatinac, a i po govoru se to vidjelo.« (»Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3.).

Svaki bi povjesnik, kojemu je doista stalo do povijesne istine o zbivanjima u Drugome svjetskom ratu na ovim prostorima, jednako kao i u poraću, morao nažalost, zbog instrumentaliziranja povijesne znanosti i njezina podređivanja neznanstvenim ciljevima, provjeriti utemeljenost brojnih, do sada neupitnih i relevantnih, povijesnih izvora.

omogućiti da izrekne svoju posljednju želju. On je šutio. Kada je morao progovoriti rekao je da nema što reći, nego da što bude s ovim ljudima, neka to bude i s njime. Dobio je kundakom po leđima i sjeo. Tako je i taj kamion otišao.« (Arhiv nadbiskupskog duhovnog stola, 1685/1998, Karlo Lipak: »Glina 1941.«, str. 6.).

- i u jednom i u drugom zločinu pojavljuje se po jedan preživjeli svjedok, pa se u svibanjskom zločinu spominje: »Sve je to potanko ispričao Nikica Samardžija, snažni mladić, jedini od svih tri stotine i više uhićenih glinskih Srba koji je živ dočekao sljedeći dan.« (Slavko Goldstein, isto, str. 65.).

Jednako je tako i srpanjska zbivanja preživio samo jedan svjedok: »Iznosimo ovdje iskaz seljaka Ljubana Jednaka iz Selišta (Banija). Ljuban je jedina preživjela žrtva strašnog pokolja u glinskoj srpskoj crkvi. Kao što je poznato, pokolj, koji su ustaše izvršili u crkvi u Glini mjeseca kolovoza (sic?) god. 1941. bio je jedan od prvih ovakvih pokolja u Hrvatskoj.« (»Jezivo svjedočanstvo Ljubana Jednaka o Glini«, »Prosvjeta«, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, br. 584-5, srpanj-kolovoz 1969. str. 6.-8.).

Jedini preživjeli ranjeni u nogu

- i u jednom i u drugom zločinu jedini preživjeli svjedoci su ranjeni, i to obojica u nogu, što je u slučaju Nikice Samardžije u svibnju 1941. opisano u glinskome lokalnom glasilu: »Nikica sada zgrabi ustašu, prebaci ga preko kuka i u jednom skoku bio je na obali Gline. Čuo se pucanj, ali on je već zaronio. Nešto ga je vruće liznulo po nozi, ali nije osjećao boli... On potriče preko polja. Desna noga bila je utrnuta i boljela ga strašno... Kod Marice Tovarlaže stigne sav iscrpljen. Ona ga nahrani, dade nešto suhe odjeće, previje ranu, koju je bio zavio komadima košulje.« (»Hapšenje glinskih Srba«, »Banovac«, Glina, 27. srpnja 1960. str. 2.) Jednako je tako u srpnju iste godine bio ranjen i Ljuban Jednak: »Nad jamom su ustaše gledale svoje žrtve. Neka žrtva još se micala. Zaprastali su karabini i revolveri po jami. Tada sam bio ranjen u nogu.« (»Jezivo svjedočanstvo Ljubana Jednaka o Glini«, »Prosvjeta«, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, br. 584-5, srpanj-kolovoz 1969. str. 6.-8.).

Što reći na spomenute sličnosti? Najprije, neosporna je povijesna činjenica da su se zločini i u svibnju i u srpnju 1941. nad Srbima dogodili u okolici Gline. Međutim, ako se i zanemare neke netočne teze, kao npr. da su zločini ničim izazvani, jer je sigurno da su događaji u »glinskome slučaju« od 29. srpnja 1941. s »pokoljem u crkvi« uslijedili kao odmazda ustaških vlasti zbog partizanskog napada na željezničku postaju u Banskome Grabovcu nekoliko dana ranije (o tome također kasnije), i ubojstva nekolicine ustaša, stječe se dojam da je »pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi« stvaran u sklopu nekih tragičnih povijesnih činjenica s kraja srpnja 1941. ali umjetno i naknadno po shemi događanja iz sredine svibnja 1941.

(NASTAVLJA SE)

NOVI »USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (3)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se su mnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojega dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata, otkrića koja donosimo u ovome feljtonu, dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

Datum zločina velikih razmjera ne bi smio predstavljati nikakvu historiografsku kontroverzu, ako se ima u vidu: mjesto izvršenja (crkva u središtu grada), broj žrtava (od nekoliko stotina do nekoliko tisuća), počinitelji zločina, slučajno preživjela žrtva, te svjedoci događanja prije i nakon samog izvršenja (petnaest do dvadeset). Sve su te činjenice više nego dovoljno jamstvo za utvrđivanje točnoga datuma bilo kojeg stvarnog zločina. Međutim, u slučaju »pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi« to nije tako, bez obzira što se priča o njemu proširila strahovitom brzinom na sve strane, čak do Beograda, koji je već g. 1942. uvelike »brujio« o poklanih »3.000 Srba u glinskoj pravoslavnoj crkvi«. (Ljubo Boban: »Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941.-1943.«, »Globus«, Zagreb, 1985., str. 285.). Naime dosada postoji ni manje ni više nego objelodanjenih jedanaest različitih datuma o tome, usprkos svim gore navedenim »jamstvima«, što zbunjuje, začuđuje i dovodi pod upitnik sam događaj. Različiti svjedoci, komisije i povjesničari govore o potpuno različitim datumima koji se mogu svrstati u sljedeće najčešće spominjane (riječ je, razumije se, o g. 1941.): 29. srpnja, 30. srpnja, 2. kolovoza, 3. kolovoza, 13. kolovoza, 27. kolovoza, 29. kolovoza, između 29. srpnja i 3. kolovoza, između 30. i 31. srpnja, krajem srpnja, između 4. i 5. kolovoza.

Skrivene namjere Državne komisije

Najprije začuđuje, najblaže rečeno, površnost Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, kad je riječ o utvrđivanju datuma tako stravičnog zločina. On zasigurno, kao što je već istaknuto, ne bi trebao predstavljati nikakav problem zbog gore navedenih razloga. No, najmjerodavnijoj jugoslavenskoj ustanovi nakon Drugog svjetskog rata po pitanju ratnih zločina, datum zločina u glinskoj pravoslavnoj crkvi kao da i nije bio važan, kao da joj prvotni cilj i nije bilo utvrđivanje egzaktnih činjenica i povijesne istine. Slijedom toga njezine se stvarne ali skrivene namjere mogu samo naslućivati, no te su slatne onda šokantne i stravične. Naime, cjelokupna je ratna i poratna povijest na ovim prostorima velikim dijelom

pisana na temelju njezinih »mjerodavnih« priopćenja, izvješća, izjava i drugih dokumenata. Oni su, osim toga, rabljeni i u optužbama u mnoštvu sudskih postupaka, koji su završili likvidacijama, robijama, prognomima i sl.

Dakle, na temelju nekih svjedočenja Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača bez ikakvih problema u istome dokumentu tvrdi da se zločin dogodio, u jednoj varijanti 29. srpnja, a u drugoj 3. kolovoza 1941.

Prvi se datum spominje na temelju iskaza župnika Žužeka, kojega Komisija spominje u sljedećem kontekstu: »U drugoj polovici mjeseca srpnja 1941. godine, glinska crkva koja je bila jedna velika i lijepa građevina, služila je ustaškim zlikovcima kao jedno novo odjeljenje zatvora. U pravoslavnu crkvu u Glini, ustaše su dovodile sve one Srbe, koje nisu mogli smjestiti u prepune prostorije svojih zatvora... 29.VII.1941. - datum znam po crkvenim knjigama, veli župnik Žužek, župnik crkve sv. Ivana u Glini - kroz grad su vođeni kamionima i autobusima Srbi iz okolice Vrginmosta, pa su dovedeni u pravoslavnu

crkvu iz koje su ih dalje vodili u Hadžer i Prekopu gdje su ih pobili.« (»Saopćenje br. 33. Drž. komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3)

Drugome je datumu, koji se od prvoga razlikuje za nekoliko dana, također dana jednaka valjanost u istom izvješću Državne komisije:

»Dana 3. kolovoza 1941. godine oko 1500 Srba iz općine Čemernice otišlo je u Vrginmost. Isti dan došlo je u Vrginmost iz drugih općina oko 700 Srba, tako da ih je svih skupa došlo tada u Vrginmost oko 2200... Tu su ih držali pod stražom cijelu noć a sutradan je došlo u Vrginmost 25 teretnih kamiona u koje su strpali ove Srbe, odvezli ih u Glinu i odveli u pravoslavnu crkvu.« (isto).

»Klali su šest dana i šest noći!«

Kad takva ustanova kao što je Državna komisija nije uspjela na temelju svih dostupnih dokumenata i svjedoka utvrditi točan datum zločina, onda se ne treba čuditi što se kasnije pojavljuje mnoštvo »varijacija na istu temu«. Jednako u slučajevima instrumentaliziranja povijesti zbog uskogrudnog poli-

Enigma jedanaest datuma!

● Ni »svjedoci« ni »ozbiljni« povjesničari nisu uspjeli odrediti datum zločina u glinskoj pravoslavnoj crkvi - Ljuban Jednak i dr. Milan Bulajić

● Zapisnik Državne komisije o svjedočenju glinskog župnika Franca Žužeka

tikantstva, kao i u slučajevima ozbiljnijeg znanstvenog istraživanja, o čemu govore sljedeći primjeri:

»Privodi se kraju izgradnja spomen-obilježja poklanima u glinskoj crkvi između 29. srpnja i 3. kolovoza 1941: šest dana i šest noći, uoči pravoslavnog Svetog Ilije, ustaše su u crkvi u Glini klale Srbe na oltaru. (Kronologija događanja u Republici Srpskoj Krajini od 28.II.1989. do 19.12.1991. - internet stranica).

Đuro Roksanđić tvrdi da se to dogodilo u noći između 30. i 31. srpnja 1941. (Đuro Roksanđić: »Teror ustaša u glinskom kotaru 1941. godine«, Zbornik »Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.«, Sisak, 1974, str. 833.).

Dušan Baić uzima za datum pravoslavni crkveni praznik sv. Ilije, 2. kolovoza 1941. (Dušan Baić: »Kotar Vrginmost u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941.-1945.«, Vrginmost, 1980, str. 9. i 58.)

Dr. Milan Bulajić, svjetski glasoviti »ekspert za genocid nad srpskim narodom« ne priklanja se ni jednome datumu, nego svima pridaje jednaku valjanost, nabrajajući ih sve po redu. U jednome od njih datum izvršenja zločina ističe već u međunaslovu svoje pozamašne knjige o suđenju dr. Artukoviću: »Pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini 4./5. kolovoza 1941.« (Dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine, knjiga II. »Rad«, Beograd, 1988, str. 488.). Svoju teoriju potkrepljuje sljedećim argumentom: »Prevoženje žrtava iz Vrginmosta u Glinu izvršeno je od oko 8 do oko 16 sati u ponedjeljak 4.

kolovoza 1941. sa devet kamiona i dva autobusa... Klanje je počelo navečer i trajalo je do sljedećeg dana ujutro, do oko 8 sati.« (isto, str. 490. i 491.). O znanstvenoj ozbiljnosti dr. Bulajića govori i njegovo »pomjeranje« zločina za neodređeni broj dana ranije, i to u istoj knjizi: »Ja sam u mjesecu srpnju, moglo je to biti pred konac mjeseca, vidio kako autobusi dovoze Srbe u glinsku crkvu.« (Dr. Milan Bulajić, isto, str. 518.).

Neuvjerljivost »jedinog preživjelog svjedoka«

U datumu je najdalje »otišao« onaj od kojega bi se očekivalo najpouzdaniji podatak - »jedini preživjeli svjedok« Ljuban Jednak. On npr. u svjedočenju, kojega je dao Mladenu Ivekoviću 11. siječnja 1944. nakon dolaska partizana u Glinu, spominje 29. kolovoza 1941! Da to nije slučajna zabuna, pokazuje sam Jednak, koji spomenuti datum u svom iskazu dva puta spominje:

»Iznosim ovdje iskaz seljaka Ljubana Jednaka iz Selišta (Banija), koji sam iskaz pribilježio na prolazu preko oslobođenog područja Banije... - Evo kako je to bilo - započeo Ljuban. - 29. kolovoza 1941. sjedio sam kod kuće u Selištu. Ljudi su u selu i okolini bili zaplašeni jer su kolali glasovi da ustaše ubijaju sve Srbe iznad 16 godina. Bili smo na oprezu. Svakog su dana dolazile nove vijesti o namjerama ustaša. Govorilo se da su sad ovdje, sad tamo nekoga ubili. Ali ništa se pouzdano nije znalo, i ljudi nisu vjerovali da su glasine istinite. 29. kolovoza nahrupili su iznenada ustaše u selo. Nastala je kuknjava i plač. Iz svih su kuća izvlačili muškarce...« (Mladen Iveković: »Jezovito svjedočanstvo«, u: Dane Šijan: »Svjetlo Banije, Banija u narodno-

oslobodilačkoj borbi, sjećanja i zapisi«, Zagreb, 1972, str. 85.)

Jednakovo svjedočenje rujna 1944. o istome zločinu, objavljeno u istoj knjizi spominje potpuno drugi datum. Autor članka Mile Joka zabilježio je, naime, sljedeće:

»Ljuban Jednak, jedini živi svjedok pokolja u glinskoj crkvi 30. srpnja četrdeset i prve godine ležao je u gomili ljudskog mesa, u lokvi ljudske krvi. Pobjegao je od smrti. Vjeruje li on da su oni koje je optužio pred Komisijom za ratne zločine kažnjeni 'pravednom kaznom', reći će mi kada bude proslavljao tridesetogodišnjicu svog drugog rođenja. U rujnu tisuću devetsto četrdeset i četvrte (zabilježio sam) Ljuban je ispričao:...« (Dane Šijan: »Svjetlo Banije«, Zagreb, 1972, str. 113)

U kasnija svjedočenja Ljuban unosi još veću zbrko oko datuma. On u iskazu danom 21. kolovoza 1945. Komisiji ponavlja kako je riječ o mjesecu kolovozu, ali je ovoga puta nesiguran kojega bi to bilo dana: »U mjesecu kolovozu 1941. ... to je bilo nekako oko 27. kolovoza« (Arhiv Srbije, fond 110, br. 1268, str. 1).

Datum, različit od svih dosada spomenutih, ističe pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača (također prilično neuvjerljivo jer stalno govori »navodno«), Jovan Gledić iz Bovića. On je u izjavi, što ju je registrirala Komisija pod brojem 416/3 bez datuma, spomenuo hapšenja 29. srpnja 1941. i ubijanja u Glini. Premda izravno ne spominje glinsku pravoslavnu crkvu, zbivanja koja opisuje očito su povezana s njom, kako zbog datuma hapšenja, tako i mjesta zločina koje spominje. Komisija je na temelju razgovora s njime uredno ispunila predviđeni formular: »Vrsta zločina: ubojstvo klanjem, Vrijeme zločina: 13. kolovoza 1941., Mjesto izvršenja: Glina«. (Hrvatski državni arhiv, Fond 306, kutija 149, br. 189/944).

Na kraju, treba otvoreno reći koliko god se to činilo presmiono, izgleda da ova enigma o jedanaest različitih datuma upućuje na zaključak da je »pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi« jednostavno izmišljen. Zašto, zbog čega, tko, kao i brojna druga pitanja tek očekuju odgovore. ■

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - MIT ILI ZBIJA? (4)

Perverzna matematička progresija

Desetljećima je »glinjski slučaj« iz srpnja 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojega dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Što reći o bilo kojem događaju – »zločinu« kojemu se usprkos brojnim »svjedocima« ne može odrediti datum kada se on dogodio? Što reći ako se uz to u njemu ne može ni približno utvrditi broj žrtava? Na ta nimalo lagana pitanja potrebno je odgovoriti u slučaju »pokolja Srba u glinskoj pravoslavnoj crkvi« jer se broj spominjanih žrtava jako, gotovo neshvatljivo razlikuje od autora do autora. U toj perverznoj matematičkoj licitaciji i progresiji (umnažanja brojeva) žrtve i njihovo dostojanstvo najmanje su važni; postali su obično sredstvo u postizanju nekih drugih ciljeva. Brojdbeni okvir u »glinjskom slučaju« kreće se od »sto šezdeset« do fantastičnih »tisuće« pobijenih Srba u glinskoj crkvi! Ako se odbaci najekstremnija brojka od 65.000, jer je riječ o ironiji a ne o ozbiljnoj tvrdnji, sve se brojke mogu svrstati u jedanaest najčešće spominjanih (koje li slučajnosti kao i kod točno jedanaest različitih datuma zločina, v. prošli br. GK): 160, 300, 700, 1000, 1200, 1300, 1564, 1800, 3000, »nekoliko stotina« i »na tisuće«.

Sedmerostruko umnažanje

Svjedok Ljuban Jednak, koji bi kao »preživjeli« trebao ipak biti najpouzdaniji izvor o broju zatočenih u pravoslavnoj crkvi, prilično je precizan u iskazu komisiji u kolo-vozu g. 1945: »Tu smo se iskricali iz vagona nas oko 160 u pratnji kakvih 200 ustaša. Dovedi su nas do crkve.« U nastavku on ne samo da ničim ne dovodi taj broj pod upitnik, nego ga upravo potvrđuje: »Nakon što je poklano već oko 150 ljudi ostalo je nas oko 10 još netaknutih« (Arhiv Srbije, fond 110, br. 1268, str. 2).

Kako su godine prolazile, tako se i broj zatočenih Srba u pravoslavnoj glinskoj crkvi kod »jedinog preživjelog svjedoka« Jednaka povećavao, pa je nekoliko desetljeća kasnije na

suđenju Andriji Artukoviću u svojem iskazu povećao prvotni broj, ni manje ni više nego nešto više od sedam puta: »Više od 1200 ljudi nagurali su u crkvu, a pet ili šest stotina ljudi u zgradu suda« (»Večernji list«, 25. travnja 1986).

Glinjski župnik Franc Žužek u jednome dopisu zagrebačkome nadbiskupu Stepincu, od kojega je sačuvana samo prva stranica pa je teško odrediti njegov točan datum, spominje broj različit od obadva spomenuta: »Jedan sat iza toga došao je k meni isti Rolf (ustaški časnik, op. T. V.), koji je noć prije dao strijeljati u pravoslavnoj crkvi do 300 ljudi, i s tamnim izrazom rekao: 'Vi ste se obratili na zagrebačkog Nadbiskupa'« (Arhiv Nadbiskupskog duhovnog stola, 1685/1998). Međutim, prema Komisiji za utvrđivanje zločina, Žužek je u iskazu, navodno, spomenuo potpuno drukčiji broj: »Ne bih mogao reći koliko je ljudi bilo, ali kako je pravoslavna crkva iste veličine kao i rimokatolička, a bila je puna, to mislim da je moglo biti oko 700 ljudi« (Arhiv Srbije, fond 110, br. 1268, iskaz od 11. listopada 1944, br. 1/44 str. 1).

Svjedok Adrija Šolneković, premda nije osobno vidio zatočene u glinskoj crkvi, što je neizravno i priznao u iskazu pred komisijom, iznio je vlastitu procjenu o njihovoj broju: »Posljednja grupa je ostala u crkvi, koliko ih je bilo, meni nije poznato, ali se govorilo u gradu da ih je bilo nekoliko stotina, jer je crkva bila dupkom puna. Prema broju kamiona koji su bili puni Srba, moglo ih je biti oko 1000 ljudi.« (»Sapćenje br. 33. Državne komisije za

utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3).

Od »oko« do preciznog broja

Drugo svjedočanstvo, to jest »priznanje«, potječe od tobožnjega ustaškog sudionika u klanju u glinskoj crkvi Hilmije Berberovića iz Bosanskog Novog (o brojnim njegovim nelogičnostima koje graniče s glupostima u jednome od sljedećih brojeva feljtona): »Ubijanje je vršeno na više načina. Neke su zatvarali u pravoslavnu crkvu u Glini. U crkvu je moglo stati oko 1000 ljudi. Tada je komandir satnije određivao 15 ljudi koji imaju da vrše klanje« (Arhiv Sv. sinoda SPC, Sin. br. 1060/237/1947, prilog 1, str. 46).

Tu su brojku kasnije prihvatili neki autori kao najvjerojatniji: »Čuli smo da su u Glini u crkvi za jedan dan zaklali tisuću Srba i da je preživio samo jedan, zvaao se Ljuban Jednak« (Miodrag M. Petrović i Svetozar Rakonjac: »Ovo je moja domovina«, »Glas javnosti«, Beograd, 9. ožujka 2003).

Međutim, taj broj za neke nije bio dovoljno vjerodostojan, pa je, nakon svojevrnog natezanja i cjenkanja onodobnih glinskih čelnika, na poslijeratnoj spomen-ploči u Glini otkrivenoj 4. srpnja 1969. uklesan »kompromisni« broj: »Bila je nekad na ovom mjestu pravoslavna crkva, a 30. jula godine 1941. oko 1200 nevinih ljudi našlo je u njoj smrt pod ostricim ustaškog noža.«

Tu brojčanu odrednicu »oko« rabi i dr. Milan Bulajić: »Svjedok Ljuban Jednak (1916) iz Gline, koji je jedini preživio stravični pokolj od oko 1200 ljudi u glinskoj crkvi« (Dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenja Andriji Artukoviću 1986. godine« II, Beograd, 1988, str. 327).

Na proslavi 20. obljetnice nove pravoslavne crkve u Glini g. 1983. tadašnji episkop gornjokarlovački Simeon (Zloković) spomenuo je broju od 1300 poklanih Srba u staroj srušenoj glinskoj crkvi (»Pravoslavlj«, 15. studenoga 1983).

Pojedini su se autori u međuvremenu odvažili i za razliku od svih dotadašnjih objelodanili vrlo preciznu brojku, ističući i žene kao žrtve: »U kamen spomenika bit će uklesana 1564 imena žena, djece i muškaraca. Jedini preživjeli s ovog masakra Ljuban Jednak izjavio je komisiji za utvrđivanje ratnih zločina da je danima ispod vrata krv tekla preko kamenih stepenica u portu crkve« (Kronologija događanja u Republici Srpskoj Krajini od 28. II. 1989. do 19. XII. 1991 - internet-stranica).

Publicist Ćiril Petešić u svojim zaključcima također prilično »iska-

če« među svim dotada objavljenim istraživanjima, ne samo zbog umnažanja broja žrtava nego i zbog opisa okolnosti u kojima se zločin zbija: »U pravoslavnoj crkvi u Glini ustaše su u polovici 1941. u nekoliko navrata poklali oko 1800 golorukih pravoslavnih seljaka.« (Ćiril Petešić: »Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945«, Vjesnikova Pressagencija VPA, Zagreb, 1982, str. 89).

Srbijansko-partizanska »kuhinja«

Navodno pismo Prvislava Grisogona od 8. veljače 1942. zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu zaslužuje posebnu pozornost. Kao što je poznato, to je pismo, u kojemu se teško optužuje Katolička Crkva u NDH i nadbiskup Stepinac, povijesni falsifikat rađen u uredu uglednoga beogradske odvjetnika dr. Radoja Vukčevića, po diktatu Adama Pribečevića, brata Svetozara Pribečevića (v. Ljuban Boban: »Još jednom o navod-

nom pismu P. Grisogona A. Stepincu«, »Časopis za suvremenu povijest«, Zagreb, br. 1-2, 1988, str. 215-225). U tobožnjem Grisogonovu pismu uz ostalo se navodi »pokolj 3000 Srba u glinskoj pravoslavnoj crkvi« (Ljuban Boban: »Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943«, »Globus«, Zagreb, 1985, str. 285). I premda je kasnije dokazano da je riječ o manipulaciji i najobičnijoj krivotvorini, a sam je dr. Grisogono nadbiskupu Stepincu kasnije poslao dopis u kojemu je demantirao svoje autorstvo tobožnjega optužujućeg pisma, što je u više navrata potvrdila i njegova kći Xenija, čak i unuka Vivian (v. »Vjesnik«, »Pisma čitatelja«, 29. srpnja 1992), laž se ubrzo zapanjujućom brzinom proširila u srbijanskoj javnosti, među članovima jugoslavenske izbjegličke vlade i kasnije među partizanima. Di-

jelove je pisma emitirala čak i ondašnja radiopostaja »Karađorđe«. Iznenađujuće je (za neke i nije) da se i danas brojni srbijanski znanstvenici pozivaju na njega i rado ga citiraju kao mjerodavni povijesni izvor. Dakle, može se sa sigurnošću reći kako je i srbijanska kvaziznanstvena »kuhinja« krivotvorenja (već početkom 1942) u velikoj mjeri sudjelovala u stvaranju politikantskoga »glinjskog slučaja«.

Dakako da se onda dolazi na područje mitomanije kojoj je teško predvidjeti kraj: »U drugoj polovini srpnja 1941. godine glinska crkva je počela ustašama služiti kao dopunsko odjeljenje zatvora... Za kratko vrijeme iz Vrginmosta i Čemernice

dotjerano je na tisuće Srba, a nešto manje iz općina Bović i Topusko« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 79).

Internet-stranica beogradske Radio i TV postaje donosi fantastičan broj, istina s ironijom, od »65.000 ubijenih Srba u glinskoj crkvi« (Forum B92, 28. veljače 2005).

Također je važno spomenuti da je zbrka oko brojeva nastala već odmah u samome početku, tj. nakon tobožnjeg zločina. Tako je jedan od svjedoka, Dragan Bakić iz Čemernice, prilično zbunjen i neuvjerljiv kada je riječ o brojevima: »Proglasio je tih dana po svim selima općine Čemernica općinski načelnik Josip Živić da svi Srbi - muškarci u starosti od 16 do 60 godina - moraju neizostavno doći u Vrginmost, gdje će ih dočekati rimokatolički župnici i prevesti ih u rimokatoličku vjeru... Određenog dana iz općine Čemernice došlo je u Vrginmost na 'pokršćavanje' oko 1600 Srba, a još oko 700 ih se skupilo iz drugih okolnih

mjesta. Ali, umjesto očekivanih rimokatoličkih župnika, i pokršćavanja, okupljenih 2220 (!) Srba opkolile su ustaše...« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 79-80).

Kasnije su se mnogi politički, crkveni, kulturni, medijski i ostali javni djelatnici osjećali pozvanima nešto reći o broju žrtava u glinskoj pravoslavnoj crkvi, pa su, kako je kojemu već odgovala ili kakvu je predodžbu ili spoznaju imao o tome, iznosili različite brojeve, spominjući pri tome nekoliko stotina više ili manje žrtava. Tako npr. episkop Atanasije Jevtić u putopisu »Od Kosova do Jadovna« govori o »tisuću i dvjesto, ili još i više srpskih mučenika poklanih u staroj glinskoj crkvi«.

Ivan V. Lalić napisao je pjesmu čiji već naslov govori o broju

žrtava: »Opijelo za sedam stotina iz crkve u Glini« (Dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine« II, Beograd, 1988, str. 531)...

Na kraju ove žalosne matematičke progresije potrebno je reći da je u »glinjskom slučaju«, najblaže rečeno, nerazumljiv odnos većine znanstvenika prema žrtvama. Naime, sve se nemoralne manipulacije brojevima i licitacije žrtvama mogu vrlo jednostavno ukloniti znanstvenom metodom jer su sve žrtve nakon rata pokopane u zajedničku kosturnicu na Starome pravoslavnom groblju u Glini. Nije posve jasno zašto dosada to već nije učinjeno?

NASTAVLJA SE

● Branimir Stanojević samo je jedan u mnoštvu srbijanskih kvaziznanstvenika koji među brojnim samovoljnim interpretacijama govori o »tisućama« stradalih Srba u Glini

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« – MIT ILI ZBIJLA (5)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojeg dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Ime Ljubana Jednaka gotovo se cijelo vrijeme se provlači kroz feljton jer je on u neku ruku »temeljni kamen« na kojemu je sagrađen »zločin u glinskoj pravoslavnoj crkvi«. O njegovoj se ulozi jedinoga preživjelog svjedoka, prema dosada objavljenim povijesnim raspravama, slažu gotovo svi autori: »Iznosimo ovdje iskaz seljaka Ljubana Jednaka iz Selišta (Banija). Ljuban je jedina preživjela žrtva strašnog pokolja u glinskoj srpskoj crkvi« (»Jezivo svjedočanstvo Ljubana Jednaka o Glini«, »Prosvjeta«, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, br. 584-5, srpanj-kolovoz 1969, str. 6-8).

Drugi »preživjeli svjedok«?

Usputno vrijedi spomenuti da su rijetki autori pokušali dovesti pod upitnik opće prihvaćenu verziju zbivanja. Među njima vrijedi spomenuti Benediktu Zelić-Bučan (»Sjećanje na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske«, »Marulić«, br. 6/1991, str. 718-723), dr. Juru Krištu (»Sukob simbola«, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2001, str. 122) i Stjepana Kožula »Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije«, Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb 1992, str. 676), koji donose i neke argumente ili sjećanja za svoje tvrdnje. Njima treba pribrojiti i dr. Ivu Omrčanina, ali on izravno ne spominje »pokolj u pravoslavnoj crkvi« ni Ljubana Jednaka nego ih stavlja u opći kontekst glinskih zbivanja: »Prvi zločin počinile su protuhrvatske snage na hrvatskom teritoriju u Glini 1941. u akciji židovskih boljševika. U jednom trenutku nastala je takva zbrka da su hrvatske vlasti kaznile neke ustaše kao krivce za zločin i tako su Srbi i Židovi nastavili širiti laž, *ad nauseum*, da je to zlodjelo ustaša. To nisu napravili ustaše, to su učinili židovski boljševici u Hrvatskoj« (Ivo Omrčanin: »Tito«, Washington, 1986, str. 16). Međutim, sa znanstvenog je motrišta ta njegova tvrdnja potpuno bezvrijedna, ne a priori zbog toga što je riječ o visokom ustaškom dužnosniku, nego jednostavno zato što je bez ijednog podastrog dokaza.

U međuvremenu se uz Jednaka u javnosti pojavio i drugi preživjeli svjedok »zločina u glinskoj crkvi«: »Divni profesor Bogdan Miljević, koji je kao dijete preživio pokolj u glinskoj crkvi, nemilice je rasipao svoju plemenitost. Stratan. Ljubavnik. Zvijezda. Kockar« (»Čačanski glas«, 19. IV. 2002). Nažalost, njegovo svjedočenje, koje bi moglo baciti još više svjetla na sam glinski događaj, prekriveno je barem dosada velom tajne. Stoga je svu pozornost potrebno posvetiti iskazima Jednaka, koji su prevedeni na nekoliko svjetskih jezika i koji se nalaze na brojnim web-stranicama. O njemu je čak snimljen i dokumentarni film »Ljuban Jednak – svjedočenje jedinoga preživjeloga u glinskoj crkvi«, i on je nezaobilazni »argument« u svakoj raspravi o ustaškome pokretu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

● Kao »ključni svjedok«, Ljuban Jednak je odmah nakon rata bio jedan od najčvršćih argumenata sudskih tužitelja

vi«, i on je nezaobilazni »argument« u svakoj raspravi o ustaškome pokretu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Priopćenje prije saslušanja

Ono što je zaprepašujuće kada je riječ o svjedočenju Ljubana Jednaka o zločinu, jest da nisu, što bi netko mogao opravdano pomisliti, spomenute njegove velike proturječnosti i nedosljednosti (kao što je spomenuto, u vrlo kratkom vremenskom razdoblju spominje tri različita datuma: jedan u siječnju 1944, u rujnu iste godine potpuno drugi, a već u kolovozu 1945. treći različit od prethodnih, v. GK 37/2006). Izgleda da je najšokantnija uloga poslijeratne Državne komisije za istraživanje zločina okupatora i njegovih pomagača pod predsjedanjem dr. Dušana Nedeljkovića i tajnika Ivana Grgića, koja izlazi u javnost službenim priopćenjem prije nego je Jednak uopće saslušan! Naime, »Saopćenje br. 33 o pokolju u glinskoj crkvi«, u kojemu se citira Jednakov opis zločina, objavljen je u dva nastavka u »Vjesniku«, 4. lipnja 1945. na str. 3, i 6. lipnja 1945. na str. 4, a saslušanje s Jednakom otipkano na tri stranice obavio je dr. Ivan Repulić (zapisničarka je bila Zlata Barić) 21. kolovoza 1945! (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovim pomagača br. 1767, iskaz Ljubana Jednaka od 21. kolovoza 1945). Budući da je u Arhivu Srbije u Beogradu riječ o prijepisu, netko bi opravdano mogao pomisliti da je riječ o pogrešci prigodom prepisivanja izvornika Jednakova svjedočenja. Međutim, takvo je razmišljanje potrebno odbaciti jer na kraju prijepisa stoji izričita komisijina opaska ovjerena njezinim žigom: »Da je ovaj prijepis vjeran svom izvorniku tvrdi: Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača« (isto, str. 3). Netko bi jednako tako logički mogao pomisliti kako je riječ o datumu kada je

Unaprijed pripremljeno svjedočenje!?

Ono što je zaprepašujuće kada je riječ o svjedočenju Ljubana Jednaka o zločinu, jest da nisu, što bi netko mogao opravdano pomisliti, spomenute njegove velike proturječnosti i nedosljednosti (npr. u vrlo kratkom vremenskom razdoblju spominje tri različita datuma: jedan u siječnju 1944, u rujnu iste godine potpuno drugi, a u kolovozu 1945. treći različit od prethodnih). Izgleda da je najšokantnija uloga poslijeratne Državne komisije za istraživanje zločina okupatora i njegovih pomagača, pod predsjedanjem dr. Dušana Nedeljkovića i tajnika Ivana Grgića, koja izlazi u javnost priopćenjem prije nego je Jednak uopće saslušan!

učinjen prijepis a ne o datumu saslušanja. Ta pretpostavka također nema ozbiljnog uporišta jer se u cijelome dokumentu navodi samo jedan jedini spomenuti datum – 21. kolovoza 1945. Teško je, naime, zamisliti da Komisija na dokument o najvažnijem od svih svjedočenja u vezi s »pokoljem u glinskoj crkvi«, ne bi stavila datum kada je svjedočenje obavljeno, posebice ako se ima u vidu da su datumi uredno navedeni kod svih ostalih (važno je naglasiti – baš kod svih) iskaza svjedoka, čak i onih manje važnih ili potpuno nevažnih, npr. »pričalo se«, »čuo sam«, »govorili su« i sl. Na temelju toga neka svatko sam odgovori na pitanje: Znači li onda da je komisija unaprijed pripremila Jednakovo svjedočenje, umješno ga uplevši među stvarne povijesne događaje, koje je on trebao tek dobro naučiti i kasnije ponavljati? Da je

komisijino priopćenje, najvjerojatnije, ipak pisano prije saslušanja »jedinoga preživjeloga svjedoka« upućuje i još jedna iznimno važna činjenica: Komisija u priopćenju uopće ne zna o kojem je broju žrtava riječ, u njemu nigdje ne spominje tako bitan Jednakov podatak. Ako je komisija pisala priopćenje ne temelju Jednakova svjedočenja, kako to da je previdjela njegovu prevažnu rečenicu: »Tu smo se iskricali iz vagona nas oko 160...« (Arhiv Srbije, isto)?

Premda će se mnogima ovo napisano graničiti sa znanstvenom fantastikom, i sam Jednak u svojim kasnijim iskazima također daje povoda za takav zaključak, jer fantastiku »spušta« na razinu mogućeg i vjerojatnog.

Jednak izravno protiv Jednaka

Zato je najbolje, čak i ako se »priča o datumu (i broju)« stavi na stranu, Jednaka sučeliti samome Jednaku! Ograničit ćemo se na samo nekoliko izvora i citata, i upozoriti na očite nelogičnosti koje ozbiljno dovode u sumnju Jednakovu vjerodostojnost (sa željom da se netko u budućnosti znanstveno temeljitije pozabavi tom problematikom).

Najprije, Jednak je očito zaboravio koliko ga je ustaša uhitilo jer je u jednoj varijanti ustvrdio:

»Na križanju naletim na ustašu. On me zgrabi i odvede u kola. Bilo je tu više uhapšenih. Svi su bili zplašeni i jedan drugog pitali, šta namjeravaju s njima ustaše učiniti. O, kako sam bio lud, što sam se dao od jednog ustaše uhapsiti! Trebao sam na nj navaliti i pobjeći, pa bi me možda mimoišle patnje koje sam doživio« (»Jezivo svjedočanstvo Ljubana Jednaka o Glini«, »Prosvjeta«, mjesečnik Srpskog prosvjetnog društva, Zagreb, br. 584-5, srpanj-kolovoz 1969, str. 6-8).

U drugoj se varijanti broj ustaša malo povećao:

»Čuo sam da su ustaše pokupili cijelu moju obitelj. Ja sam počeo bježati, ali su me uhvatili četiri

ustaše« (Dane Šijan: »Svjetlo Banije«, Zagreb 1972, str. 113).

Jednak je također izravno protiv Jednaka u jednome drugom detalju svojih sjećanja: »Ustaše su nam zatim izdali naredbu da se svi svučemo i da ostanemo u košuljama i gaćama...« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd 1986, str. 87).

To je isto kategorički potvrdio i u drugome svjedočenju: »Skidaj sa sebe sve – okrenuo se prema nama – odijela, cipele, sve! Užurbano su na crkveni pod padali kaputi, hlače. Ljudi su sjeli i počeli skidati cipele. Nitko nije pitao zašto treba skidati... Prislili su nas da ležimo. Bili smo samo u košulji i gaćama« (»Prosvjeta«, isto, str. 6-8).

Međutim, u trećoj varijanti Jednak pobija obje tvrdnje: »Ja nisam odavao glasa i pritajio sam se, a taj što je gazio mislio je dapače i da sam mrjav, a videći na meni vestu, skinuo ju je i još dodao: 'Dobro su zgaženi'« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovim pomagača br. 1767, iskaz Ljubana Jednaka od 21. kolovoza 1945, str. 2).

Koliko Jednakovih svjedočenja, toliko varijanata! – može se opravdano zaključiti na temelju njegova istupa na suđenju Andriji Artukoviću na Okružnom sudu u Zagrebu, gdje je iznio potpuno novu tezu pobijajući sve što je dotada rekao o spomenutoj epizodi (jer vestu je, izглеda, na kraju ipak uspio sačuvati): »On me uputio u kuću jednih seljaka, a kad me žena spazila, pala je u nesvijest. Bio sam sav krvav, ranjen, glava razbijena, zguljena. Onda su me oprali, zakopali krvavu vestu...« (»Večernji list«, 25. travnja 1986).

Netko će opravdano s gnušanjem pomisliti kako je ovo neukusna, pomalo morbidna metodologija i »krvavo« seciranje jednoga davnog povijesnog događaja. Ta se primjedba u velikoj mjeri može prihvatiti jer takvi opisi sigurno nisu primjereni svakoj dobi i nisu za svake živce, ali je to, nažalost, jedini način da se upozori na jednako tako (moguće) morbidno i krvavo manipuliranje povijesnim činjenicama. U takvim se i sličnim situacijama, kakav god ishod bio, ne može, nažalost, ostati »čist«: »do grla« su poprskani tuđom krvlju svi počinitelji zločina nad nevinnima (ako su ga počinili), krvavi su »do lakata« svi oni koji svjesno manipuliraju zločinom (ako su ga izmislili i namjerno razglasili), uprskani su krvlju svi oni koji zločin zlorabe (u generalizirajućim i drugim opskurnim optužbama), krvave mrlje nose i oni koji ga nekritički pa i nesvjesno šire (ako se on nije dogodio), ali i, htjeli to ili ne htjeli, svi oni koji se njime bave (bilo da ga dovode pod upitnik, bilo da ga grčevito brane).

Stoga se sljedeći nastavak feljtona, koji će se baviti (ne)temeljenošću krvavih opisa »jedinoga preživjeloga svjedoka pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi«, ne preporučuje svim čitateljima. ■

NASTAVLJA SE

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - MIT ILI ZBIJA? (6)

Desetljećima je »gliniski slučaj« iz srpnja 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojeg djela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Uz dužno poštovanje prema osobi pokojnoga Ljubana Jednaka, koji je proživio strahote Drugoga svjetskog rata, pri čemu je posve razumljivo da mu je sjećanje vremenom blijedjelo i da nije mogao u svojim iskazima precizno opisivati i ponavljati sve detalje, pri čemu također treba imati na umu da je riječ o seljaku koji nije bio vičan govorništvu ili opisivanju događaja, proturječa su mu o »pokolju u glinjskoj pravoslavnoj crkvi« ipak prevelika, puno veća nego što bi se očekivalo, ako se i uzmu u obzir spomenuti objektivni razlozi. Proturječa su očita u vrlo krupnim i bitnim činjenicama, što je uz najbolju volju jednostavno teško razumjeti, jednako kao i u sporednim, kojih je, treba otvoreno reći, previše. Spomenut ćemo samo nekoliko njih (jer ima ih puno više), i to ne po »težini« nego po kronologiji samog događaja, od trenutka dovodenja uhićenih pred crkvu do odvoženja trupala izvan Gline.

Četrdesetogodišnji »mladi« ustaša

Najprije začuđuje Jednakovo samouvjerenost spominjanje osobe koju, očito, poznaje jer navodi njezin nadimak (»Mika«) a ne pravo ime (»Milan«), kao i sve ostale podatke o njoj: »Doveli su nas do crkve, i tu je rekao Dežalić Mika, lončar iz Gline, rkt. Hrvat, oko 40 g. star, obučen u civilu s puškom: 'Treba ljude zaključati u crkvu...' 'Slušaj, Dežaliću, ajde po ključ da se zaključaju', te je na to Dežalić odnekuda donio ključ...« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovim pomagača br. 1767, iskaz Ljubana Jednaka od 21. kolovoza 1945, str. 1).

Taj dio iskaza začuđuje zato što prezimena Dežalić, kojeg, kao što se vidi, čak tri puta spominje, jednostavno u Glini nije bilo. Osim toga, upitno je koga je Jednak uopće vidio jer se u drugome svjedočenju taj četrdesetogodišnjak pretvorio u »mladog ustašu« s (ovoga puta) ispravnim prezimenom:

»Dođe neki mlad ustaša Milan Dežalić i onda ga ovi stariji pošalju kod popa po ključ od crkve« (»Svjeteom su spaljivali oči«, »Vjesnik«, 25. travnja 1986, str. 4).

Međutim, zanimljivo je da je Jednak odmah nakon rata, što znači da je mogućnost zaborava ipak manja nego u kasnijim godinama, na suđenju nadbiskupu Stepincu pobrkao baš sve o osobi, koju je, tobože, pobliže poznao:

»Rekli su Dežaliću: 'Slušaj, mali, donesi ključ da te mrcine zaključamo u crkvu.' On donese ključ i s nama u crkvu« (»Suđenje Lisaku, Stepincu, Šariću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim

pomagačima«, Zagreb, 1946, str. 392).

U četvrtoj varijanti uopće nije riječ o Dežaliću nego o sasvim drugoj osobi:

»Pred crkvom nas je dočekaao velik broj ustaša i desio se je tamo i Milan Vidaković, mlađi od nekih 14 godina, koji je počeo vikati iz sveg glasa: 'Donesite odmah ključ od crkve da te srpske mrcine zatvorimo!' (Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine«, knjiga II, »Rad«, Beograd, 1988, str. 522).

Zatim, doista je teško shvatiti gdje je i s kime je Jednak bio, tj. je li je uopće bio na mjestu koje opisuje kao poprište teškoga zločina:

»Uvedoše nas u crkvu. Bilo nas je oko 160. Zaključaše crkvu i postaviše stražu. Tu je bilo dosta prostora i moglo se disati« (Mladen Iveković: »Jezivo svjedočanstvo«, u »Svjetlo Banije - Banija u narodnooslobodilačkoj borbi«, »Stylos«, Zagreb, 1972, str. 89).

U sljedećim njegovim iskazima problematična je ne toliko brojka (o čemu je već bilo riječi), nego opis potpuno proturječan prvome:

»U crkvi nas je bilo oko 1200. Bilo je strašno zagušljivo...« (»Jazovka«, posebno izdanje »Vjesnika«, Zagreb, 1990, str. 29).

»Gurali su narod unutra sve dok nismo ležali jedan preko drugoga, a onda su se vrata zatvorila i čuli smo kako se ključ okreće u bravi« (»Svjeteom su spaljivali oči«, »Vjesnik«, 25. travnja 1986, str. 4).

Cipela, stuba i stranica kamiona

U opisu zločina Jednak, osim što je proturječan samome sebi, u velikom je nesuglasju i s drugim tobožnjim svjedokom i sudionikom. Jednak, naime, čvrsto tvrdi da su uhićeni Srbi bili prinuđeni u crkvi glasno veličati NDH:

»Postoji jedna tvrdnja koja govori da je Ljubana Jednaka zapravo spasio jedan ustaša na jedan složen, tajan i dogovoren način. Proizlazi da je sve to 'režirano', sve do bijega iz jame, jer drugačije nije moglo ništa uspjeti. Kad je taj ustaša ubijen, a Ljuban ostao jedini svjedok, bio je siguran da može nesmetano formirati svoju 'priču' koju mu je dijelom nametnuo novi režim. Još navodno postoji jedna žena koja znade da je to tako bilo.«

»Da li vi, ljudi, vjerujete u našega Poglavnika i u našu Nezavisnu Državu Hrvatsku? - Vjerujemo, vjerujemo... - odgovorili smo gotovo svi, neki glasnije neki tiše.« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 87).

U drugome iskazu također potvrđuje isti sadržaj povika:

»Vjerujete li u našega Poglavnika? - zaurala jedan ustaša. Vjerujemo - čulo se nekoliko glasova. Vičite: 'Živio Poglavnik!' Neki su vikali. (»Jezivo svjedočanstvo Ljubana Jednaka o Glini«, »Prosvjeta«, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, br. 584-5, srpanj-kolovoz 1969, str. 6-8).

Međutim, po svjedočenju ustaše Hilmije Berberovića, za kojega se

»Živio Poglavnik!« - »Dolje Pavelić!«

tvrdi da je osobno sudjelovao u zločinu, povici su Srba bili potpuno suprotnog sadržaja jer su bili puni prkosa i inata: »Prisutni Srbi vikali su: 'Živio kralj Petar', 'Živjela Jugoslavija', 'Živjela kraljica Marija', 'Živjela Srbija', 'Dolje ustaše', 'Dolje Pavelić' itd.« (Arhiv Svetog sinoda Srpske pravoslavne Crkve, Sin. br. 1060/237/1947, prilog 1, str. 46-48).

Jednakov opis samog zločina, klanja u crkvi, i okolnosti u kojima je ostao živ, namjerno su izostavljeni jer nisu primjereni svim čitateljima, ali je potrebno upozoriti da se i za taj dio već nakon površnog čitanja i usporedbe može reći: Koliko svjedočenja, toliko različitih varijanata događaja!

Slijede detalji nakon zločina, među kojima je Jednak u rujnu 1944. ispričao Mili Joki. Po jednomu je u crkvi dobio udarac cipelom po glavi:

»Ustaše su se vratile. Opazili su da se netko iz gomile zaklanih miče. Tome jadniku razbi jedan ustaša cipelom glavu, i on se umiri. Udarilo je i mene po glavi, ali nisam se odao usprkos groznoj boli« (»Svjetlo Banije - Banija u narodnooslobodilačkoj borbi«, isto, str. 115).

Međutim, nekoliko mjeseci ranije, u siječnju 1944, Mladenu Ivekoviću je rekao kako mu je glava stradala izvan crkve: »Onda su počeli leševe izvlačiti iz crkve i bacati ih na kamion. Dohvatiše i mene. Vukli su me za noge po kamenitom podu. Na stepeništu mi je glava udarala o kamen, no i to sam podnosio bez znaka života« (»Svjetlo Banije - Banija u narodnooslobodilačkoj borbi«, isto, str. 93).

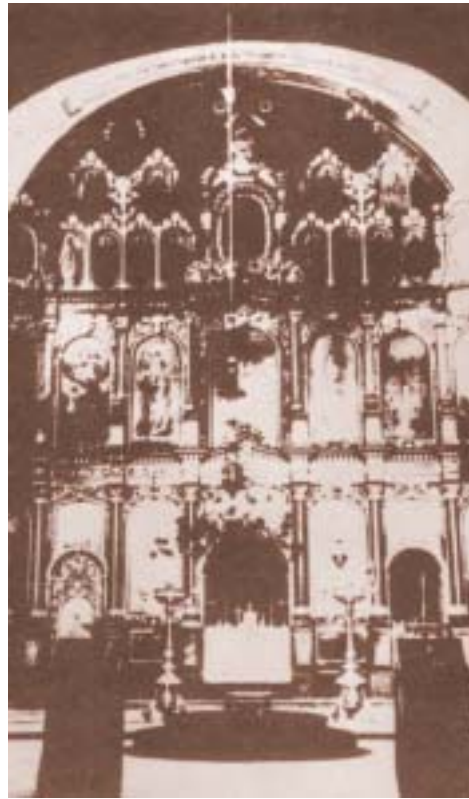
To je potvrdio i u kasnije: »Onda su počeli trupla izvlačiti iz crkve i bacati ih na kamion. Dohvatiše i mene. Vukli su me za noge po kamenitom podu. Na stubištu mi je glava udarila o kamen, no i to sam podnosio bez znaka života« (»Jezivo svjedočanstvo Ljubana Jednaka o Glini«, isto).

U trećoj je pak varijanti Jednak glavom udario o kamion: »Udarac o glavu o stranicu kamiona bio je strašan. Skoro se onesvijestio ali nije jauknuo« (»Ljuban je ipak ostao živ«, »Banovac«, Glina, 27. srpnja 1960, str. 6).

Ljubana Jednaka spasio ustaša?

Jednako je tako teško na temelju jednakovih opisa ustvrditi što se uistinu s njime događalo na kamionu tijekom odvoženja iz Gline:

»Pri tome bio sam tako nabačen da sam ustima došao do prerezanog grkljana jednog mrtvaca iz čijeg je vrata još tekla krv. Ali nisam se smio maknuti. Samo sam čvrsto stisnuo usta da mi ne uđe

● Unutrašnjost bivše pravoslavne crkve u Glini, srušene za vrijeme NDH

krv... tako da sam se skoro ugušio jer nisam imao dovoljno zraka« (»Ustaški ministar smrti«, isto, str. 90).

Jednak je i u ovom slučaju ponovno protiv Jednaka: »Preko mojih prsiju prebačena su tri do četiri čovjeka, ali sam ipak mogao slobodno disati« (Arhiv Srbije, Jednakov iskaz, isto, str. 2).

U iskazima koje je dao u vrlo kratkom vremenskom razdoblju odmah nakon rata, razlike i o drugim činjenicama opet su poprilično velike: »Doveli su jednu mladu ženu. Mislim da je to bila učiteljica iz Bovića. Nju su tu, kraj jame, silovali i zatim je ubili iz karabina« (»Svjetlo Banije - Banija u narodnooslobodilačkoj borbi«, isto, str. 94).

»Pobacali su nas iz kamiona u grabu. Na mene su bacili učiteljicu, koju su poslije silovanja zaklali« (»Svjetlo Banije - Banija u narodnooslobodilačkoj borbi«, isto, str. 115).

U tom zamršenom historiografskome labirintu Jednakovih iskaza i citata, njihovih (kasnijih) tumačenja, opisivanja i prepričavanja, postoji i teorija, znanstveno nedokazana, da je Ljubana Jednaka spasio ustaša:

»Postoji jedna verzija koja cijelu stvar postavlja drugačije, a ona je zasada neuvjerljiva, nedokazana a i još uvijek opasna za raspravu. Naime, postoji jedna tvrdnja koja govori da je Ljubana Jednaka zapravo spasio jedan ustaša na jedan složen, tajan i dogovoren način. Proizlazi da je sve to 'režirano', sve do bijega iz jame, jer drugačije nije moglo ništa uspjeti. Kad je taj ustaša ubijen, a Ljuban ostao jedini svjedok, bio je siguran da može nesmetano formirati svoju 'priču' koju mu je dijelom nametnuo novi režim. Još navodno postoji jedna žena koja znade da je to tako bilo« (Arhiv Nadbiskupskoga duhovnog stola, 1685/1998, Karlo Lipak: »Glini 1941«, str. 15).

Cijela bi uloga Ljubana Jednaka u »glinjskom slučaju« dobila, sigurno, potpuno drukčije značenje da se spomenuta teza potkrijepi mogućim relevantnim dokazima. Dotada, uz razmišljanje kako bi ipak bilo poželjno da netko provjeri njezinu (ne)utemeljenost, ona je sa znanstvenog motrišta neprihvatljiva. Potrebno je reći da takvi primjeri, koje (jugoslavenska) historiografija nije nikada smjela ni spomenuti, u tom sumornom povijesnom razdoblju nisu bili osamljeni, pa ni u Glini. O jednome takvom govori čak i poslijeratna Komisija za istraživanje zločina okupatora i njihovih pomagača, koja je istraživala pokolj u glinjskoj crkvi:

»U jednom kamionu bili su Damjan Jovanović i njegov brat iz Buč. Taborišta, te učitelj Vujanović iz Luščana, prva dva ujaci Mire Muždeke, pa su ova dvojica zahvaljujući poznanstvu jednog ustaše kradomice pušteni iz crkve...« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Iskaz Dragice Čučković, Mire Muždeke, Dare Dmitrović, Dušanke Breka i Zore Baldić, Zapisnik br. 1/44 od 10, 11. i 18. listopada 1944, str. 1).

Posve je razumljivo da se slično i Jednak htio izvuci iz pogibelji:

»Gledao sam naokolo neću li naći koje poznato lice koje bi me moglo spasiti. Opazih moga starog znanca Đuru Vukinovca. Razgovarao je s jednim ustašom. Približih mu se i zamolih ga tihim glasom da se zauzme za mene, da me spasi. Gledao me je u neodumici, ali odmah stese glavom: 'Spasio bih te, Ljubane, kad bih mogao. Ali vidiš i sam da ne mogu i ne smijem.' I okrenu se« (»Jezivo svjedočanstvo Ljubana Jednaka o Glini«, isto).

Bez obzira kako je Ljuban Jednak, na svu sreću, uspio preživjeti pokolj, veliko mnoštvo spomenutih protuslovlja i nelogičnosti daju opravdani povod da se posumnja u njegovu vjerodostojnost.

NASTAVLJA SE

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - MIT ILI ZBIJA? (7)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojega dijela toga tamnoga »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, do sada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu, dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Sljedeća osoba koja bi trebala imati ključnu ulogu u rasvjetljavanju »zločina u glinskoj pravoslavnoj crkvi«, jednaku kao i »jedini preživjeli svjedok« Ljuban Jednak, ustaša je Hilmija Berberović. On je prema do sada objavljenim tvrdnjama nekih autora, također svjedok samoga pokolja, no, za razliku od Jednaka koji je bio žrtva, on je počinilac zločina:

»Drugo svjedočanstvo, to jest priznanje, potječe od jednog ustaškog sudionika u klanju u glinskoj crkvi, Hilmije Berberovića, iz Banskog Novog.« (Arhiv Sv. Sinoda Srpske pravoslavne Crkve, Sin. br. 1060/237/1947., prilog 1, str. 46.-48., v. i dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine« II., Beograd, 1988. str. 526.). On je, navodno, nakon zločina u Glini otišao u Beograd, gdje je uhićen i gdje je priznao sudionništvo u pokolju u glinskoj crkvi, potanko ga opisujući istražiteljima. Jednako je tako priznao koji je bio prvotni razlog njegova dolaska u srpsku metropolu u kojoj je do rata radio: »... pa je kao poznavatelj prilika bio upućen da tajno ubije nekog njemačkog vojnika i time izazove strijeljanje novih 100 Srba!« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto).

Treba odmah na početku otvoreno reći kako su zbog mora očitih nelogičnosti Berberovićovo svjedočenje i priznanje potpuno bezvrijedni, i sa znanstvenog i sa zdravorazumskog motrišta. »Beogradskom krivotvori- teljskom uredu« g. 1942. po svaku je cijenu izgleda trebao »živiti« i »uvjerljivi« svjedok, koji bi potvrdio njegovu priču o »pokolju 3.000 Srba u glinskoj pravoslavnoj crkvi« plasi- ranu u tobožnjem Grisogonovom pismu (Ljubo Boban: »Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941.-1943.«, »Globus«, Zagreb, 1985., str. 285., v. GK, 4. nastavak feljtona). Tako je Berberovićovo »priznanje« beogradskoj policiji, (iznuđeno milom ili silom) od 20. listopada 1942. u potpunosti poduprlo već proširenu krivotvorinu nastalu 8. veljače 1942. Nažalost, cijela će zamisao ostati zapamćena samo kao veliki razotkriveni promašaj i »ćorak«, što je lako uočiti i iz samoga sadržaja Berberovićeva »priznanja«.

»Zaboravljena« vojna zapovijed

Berberović već na samome početku iznenađuje podacima, koji se nalaze jedino u njegovu svjedočenju i koji su u potpunoj suprotnosti sa svim ostalim svjedočenjima (doslovno, baš sa svima):

»Početkom mjeseca lipnja 1941. (!!) dobila je moja satnija nalog da ide u Glinu. Po dolasku u Glinu, prvo smo pretresli grad, pa smo zatim išli po selima. Ovo pretresanje trajalo je oko 15 dana. Kad je pretresanje završeno, došli su ustaše iz Zagreba i Petrinje, pa smo tada dobili nalog da po selima sakupimo sve pravoslavne muškarce od 20 do 45 godina starosti.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto).

Najprije, nitko, nikada i nigdje nije niti spomenuo tezu da su bilo kakve ustaške postrojbe došle u Glinu početkom (ili sredinom ili krajem) lipnja g. 1941., niti je njihov dolazak itko vidio ili zabilježio. One su mogle doći jedino u svibnju ili u srpnju iste godine - 1941.

Zatim, posve je izmišljena tvrdnja da je ustaška satnija lipnja 1941. »prvo pretresla grad«, jer jednostavno za to više nije bilo nikakve potrebe. Svi su, naime, ustaškim vlastima sumnjivi i nepoželjni u Glini bili već uklonjeni, i to mjesec dana ranije, u noći od 12. na 13. svibnja 1941. (v. GK 2. nastavak feljtona). Pitanje je li Berberović uopće bio sudionik u »glinskom zbivanjima« nameće se i njegovim iskazom o naredbi da se uhititi svi Srbi »od 20 do 45 godina starosti.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto). Teško je, doista, pretpostaviti da je on nakon manje od godinu dana nakon počinjenog zločina već zaboravio najvažniju vojnu zapovijed ustaških vlasti u »glinskom pothvatu«, koja je bila, nažalost, puno stroža od one koju on iznosi. Naime, zapovijed je podrazumijevala »sve Srbe muškarce u starosti od 16 - 60 godina.« (»Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3, v. dr. Milan Bulajić, isto, str. 518 - 519.).

»Oko 70 ustaša i 30 nas vojnika?!«

U nastavku »priznanja« Berberović iznosi detalje, koji su potpuno različiti od onih kod drugog »živućeg svjedoka« Jednaka, tako da se mora postaviti pitanje: Tko je, zapravo, od njih dvojice bio na mjestu zločina u glinskoj pravoslavnoj crkvi jer se prema njihovim iskazima čini da su bili na potpuno različitim mjestima? Konkretno, Berberović tvrdi da su neki uhićeni otkriveni u zvoniku tijekom zločina:

»Za vrijeme klanja pred crkvom je postavljena straža, a ovo je činjeno radi toga što su se neki pravoslavci penjali u zvonaru, pa su zatim skakali sa nje.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto). Međutim, Jednak i svi drugi svjedoci opovrgavaju Berbe-

Historiografski »ćorak« krivotvori- teljskog ureda

O vrijednosti »priznanja« Hilmije Berberovića o pokolju u glinskoj crkvi, najbolje govori činjenica da ga ni Državna komisija za istraživanje zločina okupatora i njegovih pomagača ne koristi u svom glasovitom, već puno puta do sada spomenutom, Saopćenju br. 33. iz lipnja 1945. A riječ je o tobožnjem »počinitelju« samoga zločina!

rovića svjedočeći da su trojica uhićenih Srba otkriveni u crkvenom zvoniku tek nakon zločina:

»Treći dan nakon klanja, veli svjedok Ante Šešerin, ja sam prolazio kraj crkve i vidio mnogo svijeta pred njom, te sam tako i sam opazio na tornju crkve tri Srbin, koji su se povukli u toranj...« (»Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 6. lipnja 1945, str. 4.).

Nije također uopće jasno, po Berberoviću, o kojim je vojnicima zapovjednicima riječ (možda, domobranskim?), koje on spominje čak imenom i prezimenom, a koji su, po njemu, sudjelovali zajedno s ustašama u zločinu:

»Svakom prilikom su išli i neki oficiri, Josip Dobrić i Mihajlo Cvetković, a pored njih je bilo i ustaških oficira. Po ulasku u crkvu, oficiri su stajali kod vrata i posmatrali naš rad, a mi smo vršili klanje. (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto).

Osim toga, kako to da poslijeratna Komisija za utvrđivanje zločina u svom Saopćenju uopće ne spominje imenovanu dvojicu »oficira« među ostalim poimence spomenutim krivcima za zločin u glinskoj pravoslavnoj crkvi?

Zbrka u nastavku Berberovićeva svjedočenja, o kojim je zapravo zapovjednicima i vojnicima riječ, polako prerasta u pravi cirkus. Kako drukčije protumačiti izjavu ustaše Hilmije Berberovića: »Prikupljanje Srba vršeno je na taj način što je u određeno selo išlo oko 70 ustaša i 30 nas vojnika, a svi smo bili pod komandom ustaških oficira.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto)?

»Ove su manifestacije(!) trajale...«

Izgleda da je Berberovićovo »priznanje« poslužilo nekim autorima da ustvrde kako se zločin u crkvi događao »šest dana i šest noći... između 29. srpnja i 3. kolovoza 1941.« (Kronologija događanja u Republici Srpskoj Krajini od 28. II. 1989. do 19.12.1991. - internet stranica), »u nekoliko navrata« (Ćiril Petešić: »Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941.-1945.«, Vjesnikova Press agencija VPA, Zagreb, 1982. str. 89.), da je »danima ispod vrata krv tekla preko kamenih stepenica u portu crkve« (Kronologija događanja u RSK, isto), te kako »kamioni i autobusi voze neprekidno Srbe u glinsku crkvu« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44, iskaz Dragane Čučković, Mire Muždeka, Dare Dmitrović, Dušanke Breka i Zore Baldić od 10. II. i 18. listopada 1944. str. 1). Berberović je, naime, »priznao«: »Klanje je počinjalo u 22 sata uvečer, a trajalo je do 2 sata (po ponoći). Za sve vrijeme dok je posljednji Srbin bio živ ove su manifestacije trajale. Ovako klanje u crkvi desilo se se-

● Vjesnik je objavio službeno priopćenje Državne komisije o glinskome pokolju u dva nastavka

dam do osam puta, a ja sam sudjelovao tri puta. Za vrijeme klanja svi smo bili toliko uprljani krvlju, da se uniforma nije mogla očistiti, već smo je zamjenjivali u skladištu, a kasnije se prala. Crkva je poslije svakog klanja prana. Kad se klanje završavalo, dolazili su kamioni i nosili leševe. Obično su ih bacali u rijeku Glinu, a neke i zakopavali.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto). Zammorno je i mučno analizirati Berberovićev iskaz, i pitanje je da li uopće ima smisla pokušati razvesti »gordijski čvor« njegovava »priznanja«, jer drugi svjedoci imaju svoju priču, drukčiju od njegove - »počinilac« ljeve«. Tako npr. jedan od njih opovrgava Berberovićevu satnicu tvrdeći: »Klanje je počelo navečer i trajalo je do slijedećeg dana ujutro, do oko 8 sati.« (Dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine, knjiga II.« »Rad«, Beograd, 1988, str. 491.). Tako bi se s nelogičnostima »priznanja« moglo ići dalje u nedogled. Većina svjedoka, bez obzira na razlike u njihovom datumu zločina, ipak se slaže i tvrdi kako se zločin navodno dogodio u jednome danu, točnije noći.

Svjetlost svijeća i baterijskih lampi?

Berberovićovo »priznanje« iznenađuje i u mnoštvu drugih detalja svojom »originalnošću«, od kojih vrijedi spomenuti barem neke, kao npr.:

»Za vrijeme klanja nije gorjela svjetlost u crkvi, već su bili određeni specijalni vojnici koji su u rukama držali baterijske električne lampe i time nam osvetljavali prostor.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto).

Iako sve na prvi pogled izgleda prilično suvislo, drugi je »preživjeli« Ljuban Jednak cijeli događaj opisao potpuno drukčije (istina s već uobičajnim njegovim varijacijama):

»Palite svijeće! Ljudi su užurbano počeli paliti svijeće... Svjetlo

drhtavih svijeća osvijetlilo je crkvu i ljude.« (Mladen Iveković »Jezivo svjedočanstvo«, u »Svjetlo Banije - Banija u narodnooslobodilačkoj borbi«, »Stylos«, Zagreb, 1972. str. 90.).

»Ustaše su ušle u crkvu vičući: 'Palite svijeće da se bolje vidi'. Zapalili smo jednu svijeću.« (»Svjetlo Banije - Banija u narodnooslobodilačkoj borbi«, isto, str. 114.)

»Upališe svijeće na oltaru i u polumraku poče klanje« (»Ljuban je ipak ostao živ«, »Banovac«, Glina, 27. srpnja 1960, str. 4.)

Pri kraju svjedočenja jedini je Berberović (nitko drugi osim njega) ustvrdio da su uhićeni muškarci, a nešto kasnije i žene, masovno strijeljani i potom bacani u rijeku:

»Neke su pravoslavce izvodili na obalu rijeke Gline, gdje su ih strijeljali iz mitraljeza. Ovo strijeljanje vršeno je odjednom na 300 do 400 ljudi. Oni su svi postavljeni pored obale u dvije vrste, pa su povezani konopcima jedan za drugoga i tako gadani iz mitraljeza koji su bili postavljeni u neposrednoj blizini. Leševi ovih lica, koja su streljana pored obale, bacani su u rijeku Glinu. U prvo vrijeme dovodili smo samo muškarce, a docnije i ženska lica od 15 do 50 godina starosti.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto).

Završetak svjedočenja ponovno nameće tezu o višednevnom trajanju zločina: »Prilikom ovog dovođenja vidio sam da su ustaše, neki moji drugovi i vojnici silovali žene i djevojke, pa su ih zatim odvodili u Glinu... Od strane oficira ovo nije bilo zabranjeno, jer su i sami oficiri ovo činili.« (Arhiv Sv. Sinoda SPC, isto).

O vrijednosti »priznanja« Hilmije Berberovića o pokolju glinskoj crkvi najbolje govori činjenica da ga ni Državna komisija za istraživanje zločina okupatora i njegovih pomagača ne koristi u svom glasovitom, već puno puta do sada spomenutom, Saopćenju br. 33. iz lipnja 1945. A riječ je o tobožnjem »počinitelju« samoga zločina!

NASTAVLJA SE

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (8)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojega dijela toga tamnoga »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, do sada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu, dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Okružnoj komisiji za ratne zločine Okružnoga narodnog odbora Banije iskaz je o »glinskome slučaju« u listopadu g. 1944. dao i onodobni rimokatolički župnik u Glini Franc Žužek. Zapisnik su sastavili predsjednik Okružne komisije Milan Vujičić i tajnik dr. Aleksandar Goldstein. Taj je iskaz Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, kojoj su kao središnjoj ustanovi dostavljani svi dokumenti komisija za ratne zločine s »terena«, također koristila u sastavljanju, dosada već više puta spominjanog, Saopćenja br. 33. o pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi. Dobro je još jednom se podsjetiti da je predsjednik Državne komisije bio dr. Dušan Nedeljković a tajnik dr. Ivan Grčić.

Žužekov iskaz o pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi brojni su znanstvenici kasnije isticali kao »upečatljiv dokaz« za počinjeni zločin (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 80). Stoga je potrebno odmah jasno istaknuti kako je riječ o velikoj i smišljenoj manipulaciji

(najvjerojatnije koordiniranoj) Okružne i Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača! Sljedeći razlozi upućuju na takav zaključak.

Nepoželjan odlomak župnika Žužeka

Prvo, Žužek u cijelome svom iskazu Okružnoj komisiji ne daje ni naslutiti da se zločin dogodio u glinskoj crkvi, nego upravo suprotno: on izričito tvrdi da se dogodio izvan Gline:

»29. 7. 1944. godine - datum znamdem po crkvenim knjigama, jer je toga dana zabilježena smrt Budaka, ustaše, a istoga dana je bio pokolj i kroz grad su voženi kamionima i autobusima Srbi iz okolice Vrginmosta pa su dovedeni u pravoslavnu crkvu iz koje su ih dalje vodili u Hajer (umjesto Hader, riječ je očito o tiskarskoj pogrešci, op. T. V.) i Prekopu, gdje su ih pobili« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44 od 10, 11. i 18. listopada 1944, str. 2). Gotovo svi srpski znanstvenici namjerno izostavljaju taj dio Žužekova iskaza jer se on, očito, nikako ne uklapa u njihovu konstrukciju o zločinu u crkvi! Oni uglavnom citiraju samo sljedeći Žužekov odlomak iz iskaza Komisiji za zločine:

»Toga dana mene je jedan od zatvorenih Srba zvao u crkvu i ja sam došavši tamo vidio dupkom punu crkvu ljudi, u kojoj je sve zaudaralo, jer su nuždu vršili u crkvi, pa su neki već bili i klonuli od lošeg zraka. Crkveni je namještaj bio ra-

zoren, a mnoge stvari već su falile; pa su me tom zgodom strahujući pitali što će se s njima dogoditi. Ne bih mogao reći koliko je ljudi bilo, ali kako je pravoslavna crkva iste veličine kao i rimokatolička, a bila je puna, to mislim da je moglo biti oko 700 ljudi« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 81).

»Nepoželjna« nadbiskupova intervencija

Usputno, znakovito je da ni jedan znanstvenik dosad, koji je proučavao glinska zbivanja u g. 1941. nije također smatrao potrebnim citirati ni odmah sljedeći odlomak Žužekova iskaza. U njemu on opisuje svoje nastojanje da se na slobodu puste uhićene Srkinje:

»Sutradan u jutro 30. 7. 41. bile su uhapšene sve Srkinje koje su se zatekle u gradu i zatvorene u sudu. Tih zatvorenica moglo (je) biti oko 120. Ja sam otišao do ustaškog pukovnika Rolf a - imena mu ne znam - i intervenirao da ih se pusti na slobodu jer su prešli na rimokatoličku vjeru a prema odluci ministra unutarnjih poslova Artukovića da kao takvi uživaju za-

štitu. Kada mi je Rolf odgovorio da ih neće pustiti, ja sam telefonski pozvao nadbiskupiju tražeći da (se) intervenira za ove žene, pa su potražili nadbiskupa Stepinca, te mi je rečeno da je isti otišao Poglavniku da intervenira a poslije izvjesnog vremena mi je javljeno da će biti pušteni na slobodu. Doista, pukovnik Rolf došao je k meni i saopćio mi je da je dobio naredbu da ih pusti, te su tako ove žene spašene« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44 od 10, 11. i 18. listopada 1944, str. 2).

Ne treba previše nagađati o razlozima zašto je taj odlomak dugo godina bio nepoželjan znanstvenicima, ali odgovor, sigurno, leži u izravnoj intervenciji nadbiskupa Alojzija Stepinca za uhićene, koja je urodila plodom. To se, očito također, nikako nije uklapalo niti se danas uklapa u temeljne teze protuhrvatske historiografije o ulozi nadbiskupa Stepinca, Katoličke Crkve i općenito katolištva u Drugome svjetskom ratu na ovim prostorima. Iako se mnogima uporaba odrednice s nacionalnim predznakom uz znanstveno istraživanje - »protuhrvatska historiografija« - može činiti pretjeranom, jer bi povijesna znanost općenito uzeti trebala biti iznad svih etničkih, socioloških, političkih, kulturnih, vjerskih i drugih kategorija, u ovome slučaju teško je oteti se takvom dojmu. Nemoguće je, naime, uskladiti s jedne strane želju za utvrđivanje povijesne istine i objektivnost, a s druge strane »metodologiju nepoželjnih odlomaka«!

Manipulacije Žužekovim svjedočenjem

ZUPA BL. MARKA KRIŽEVČANINA
Zagreb - Selska c. 91
Telefon 33093; 326-166

Zagreb, 13. 08. 1990.

Br: 243/90.
Pr. dmet: glinski slučajNADBIŠKUPSKI DUHOVNI STOL
ZAGREB

Na Vaš dopis br. 1485/90 od 12. 07. 1990. odgovaram sljedeće: U Glinu za upr. župe došao sam u listopadu 1955. iz župa gospodina Franje Žužeka. Prije toga bio sam od siječnja mjeseca do listopada iste godine u Hrastovici kod Petrinje u glinskom dekanatu. Obzirom na glinski slučaj župnik gospodin Žužek u nekoliko navrata pričao mi je da je u glinskoj pravoslavnoj crkvi bio veliki broj ljudi - nekoliko stotina - i da su odvezeni kamionima pokraj sela Prekope /4 km. od Gline prema Gorama/ jedna grupa i druga grupa pokraj sela Marin-dvor, također prema Gorama i da su tamo poubijani i zakopani. U glinskoj crkvi, rekao je, Žužek ubijena su trojica, koji su se sakrili u tornju. Nedavno sam razgovarao s Vjekoslavom Marićem koji je u isto vrijeme bio župnik u Viduševcu kraj Gline. Marić je vrlo cijenio župnika Žužeka i kaže da je i sam čuo ovu verziju

• Dopis Žužekova nasljednika Franje Juraka o »glinskome zločinu«

OKRUŽNI NOO Banije Okružna komisija za ratne zločine Br. 1/44.	Predmet: <i>164-360</i> Pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini.
Z A P I S N I K od 10. X. 1944. Nastavljeno dne 11. X. 1944.	
Priglasni: od Okružne komisije Milan Vujičić, predsjednik. Dr. Aleksandar Goldstein, sekretar kao nepotrebno ispušteno. Nastavljeno dne 13. X. 1944. Franc Žužek, župnik crkve sv. Ivana u Glini, po god. star. propisno opomenut iskazuje: Znam, da su se prvi znakoviti ustaštva u Glini pojavili poslije ubijstva Kralja Aleksandra 1934. godine. Najviše su zapaženi kao proglašeni advokat u Glini, i dr. Cvitanović Šime, liječnik u Glini i braća Vidakovići tj. Stipe i Nikola, te Mirkova njihov otac Mato. Ja sam osobno poznao dr. Rebeha, te mi je on u razgovorima više puta govorio, kako će Srbi morati iseliti iz Hrvatske u Srbiju u njihovoj imovini da će biti otkupljena i njima novac predan. Ja sam tada iz razgovora s njima zshljedio da je on frankovec i idealista pa kasnije zločine, kojima je sudestvovao mogao biti svesti na ovolnost, da je kao načelnik ustava vjerojatno morao s njima saradivati te je tako padao sve dublje.	

• (Tobožni) iskaz župnika Franca Žužeka Okružnoj komisiji za istraživanje zločina

Komisijino »prilagođivanje« iskaza?

Drugo, vjerodostojnost zapisnika Okružne komisije za utvrđivanje zločina Banije ozbiljno dovode pod upitnik i Žužekove godine. Naime, teško je pomisliti da je Žužek doista potpisao dokument (vlastitu izjavu), u kojemu su one potpuno krivo navedene: »Franc Žužek, župnik crkve sv. Ivana u Glini, 56 god. star, propisno opomenut izjavljuje...« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44 od 10, 11. i 18. listopada 1944, str. 1).

On se rodio u slovenskome mjestu Marolče kod Ljubljane 21. studenoga 1889, što je na temelju crkvenih dokumenata s ostalim njegovim biografskim podacima iscrpno istražio i objavio Ćiril Petešić u knjizi »Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945« (Vjesnikova press agencija - VPA i Globus, Zagreb, 1982). Dakle, 18. listopada 1944, kada tobože potpisuje svoj iskaz pred Okružnom komisijom on ima 54 godine a ne 56!

Treće, čudnovato je da nije barem upozorio članove komisije da

mu u dokumentu krivo navode prezime: Žižek umjesto Žužek (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44 od 10, 11. i 18. listopada 1944, str. 3).

Četvrto, uz prilično neobičnu tvrdnju: »Toga dana mene je jedan od zatvorenih Srba zvao u crkvu« (isto, str. 2), nije posve jasno zašto je Žužek bio tobože tako samouvjeren u datum: »29. 7. 1941. - datum znamdem po crkvenim knjigama jer je toga dana zabilježena smrt Budaka, ustaše...« (isto, str. 3). Naime, svatko može lako provjeriti da u Knjizi umrlih rimokatoličkoga župnog ureda sv. Ivana Nepomuka u Glini za godinu 1941. na dan 29. srpnja nije zabilježen pokojni

Janko Budak! On je upisan tek sutradan, tj. dana 30. srpnja 1941, što nije beznačajno, kako se to čini na prvi pogled. Imajući u vidu cijeli Žužekov iskaz, s razlogom bi se moglo posumnjati je li ga on uopće i dao u obliku kakvim ga je predstavila poslijeratna komisija za utvrđivanje zločina. Puno toga upućuje na zaključak da je komisija oko stvarnih povijesnih događaja (kao smrt spomenutoga Budaka) stvarala po

Vjerodostojnost zapisnika Okružne komisije za utvrđivanje zločina Banije ozbiljno dovode pod upitnik i Žužekove godine. Naime, teško je pomisliti da je Žužek doista potpisao dokument (vlastitu izjavu) u kojemu su one potpuno krivo navedene.

potrebi i prilagođivala iskaze pojedinih svjedoka kako bi potvrdila unaprijed zadane zaključke.

Svjedočenje na temelju glasinā?

Peto, sam glinski župnik Franc Žužek u već citiranome dopisu zagrebačkome nadbiskupu Stepincu (v. GK, 4. nastavak feljtona), iznosi neobičnu i nigdje drugdje spomenutu okolnost o zločinu nad zatocima u glinskoj crkvi: »Jedan sat iza toga došao je k meni isti Rolf, koji je noć prije dao strijeljati u pravoslavnoj crkvi do 300 ljudi, i s tamnim izrazom rekao: 'Vi ste se obratili na zagreb. nadbiskupa...'« (Arhiv Nadbiskupskoga duhovnog stola, 1685/1998). Ona ozbiljno dovodi pod upitnik sva nastojanja onih koji Žužeka žele prikazati kao jednog od najmjerodavnijih svjedoka samoga zločina, te se nameće sasvim opravdana pomisao da je i on zbivanja opisivao tek na temelju proširenih glasinā.

Šesto, nije zgoroga citirati i službeni dopis župnika zagrebačke župe bl. Marka Križevčanina Franje Juraka Nadbiskupskome duhovnom stolu o Francu Žužeku i »glinskome slučaju«. U njemu on doslovice donosi:

»U Glinu za upr. župe došao sam u listopadu 1955. iz župnika gospodina Franje Žužeka. Prije toga bio sam od siječnja mjeseca do listopada iste godine u Hrastovici kod Petrinje u Glinskom dekanatu. S obzirom na glinski slučaj, župnik gospodin Žužek u nekoliko navrata pričao mi je da je u glinskoj pravoslavnoj crkvi bio veliki broj ljudi - nekoliko stotina - i da su odvezeni kamionima pokraj sela Prekope (4 km od Gline prema Gorama) jedna grupa, i druga grupa pokraj sela Marin-dvoru, op. T. V.), također prema Gorama i da su tamo poubijani i zakopani. U glinskoj crkvi, rekao je g. Žužek, ubijena su trojica, koji su se sakrili u tornju. Nedavno sam razgovarao s Vjekoslavom Marićem koji je u isto vrijeme bio župnik u Viduševcu kraj Gline. Marić je vrlo cijenio župnika Žužeka i kaže da je i sam čuo ovu verziju glinskog događaja iz usta Žužekovih« (Arhiv Nadbiskupskoga duhovnog stola, 1685/1998, Franjo Jurak, Glinski slučaj, br. 243/90, od 13. kolovoza 1990, str. 1).

NASTAVLJA SE

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (9)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojega dijela toga tamnoga »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, do sada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu, dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Rimokatolički župnik župe sv. Ivana Nepomuka u Glini Franc Žužek zbog nesebičnog poma-ganja svima ugroženima i potrebi-tima u teškim ratnim godinama u svome gradu i kraju, pri čemu nije pravio nikakve razlike među ljudi-ma i nije nikada i nikome pomoć bilo čime uvjetovao, od puka je nazvan »Milosrdni Sa-maritanac Banije«. Bio je to iskreni izraz naj-dublje zahvalnosti, jer su brojni Srbi i Hrvati bili svjedoci njegove predanosti, zauzetosti i djelotvorne ljubavi prema svakom pojedincu. Međutim, ratni su pob-jednici umislili da su postali i gospodari po-vijesti, pa su počeli od-mah pisati vlastitu po-vijest prema vlastitim mjerilima, ne mareći previše za povijesne činjenice. Gazili su zbog uskogrudnih ideoloških interesa i ciljeva istinu, gazeći pri tome i osnovna ljudska prava: život, dobar glas, nepristrano suđenje, političko opredjeljenje, vjersko uvjerenje i sl.

Župnik Žužek - sudionik pokolja?!

Tako je Milosrdni Samaritanac Banije »ni kriv ni dužan« teško oklevetan i optužen za najgnusnije zločine a jedina mu je »krivica«, najvjerojatnije, bila što je katolički svećenik. Glavno povijesno vrelo na temelju kojeg se optužuje župnika Žužeka nije, kao što bi se na prvi pogled činilo, knjiga-pamflet Viktora Novaka »Magnum crimen« iz g. 1948. nego, ni manje ni više, dokument »najmjerodavnije« Državne komisije za istraživanje zločina okupatora i njegovih pomagača, čije tvrdnje u jugoslavenskoj historiografiji ne samo da nikada nisu smjele biti upitne, nego su i desetljećima smatrane najpouzdanijima. Na njima su gotovo svi jugoslavenski znanstvenici, među njima i najveći dio hrvatskih, pisali povijest Drugoga svjetskog rata i poraća. Izvješće komisije br. 33. već g. 1945. izravno

optužuje župnika Žužeka za ratna zblivanja u Glini tvrdeći kako je čak i tamošnji njemački zapovjednik Openheim bio od njega razumniji i tolerantiji:

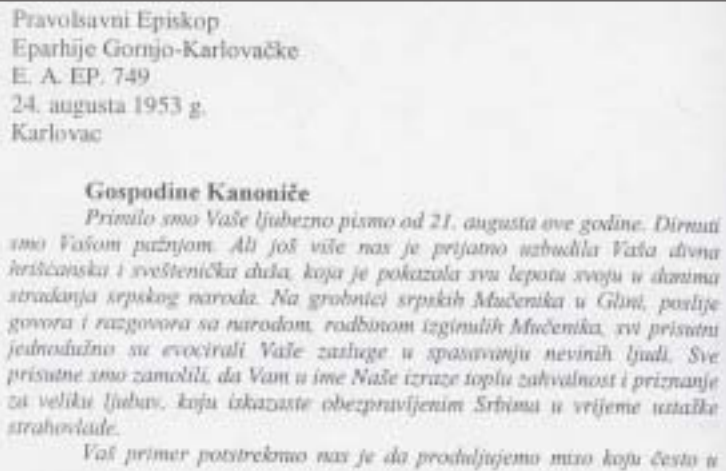
»Tada je Openheim predlagao da se crkva pretvori u kino ili u neku drugu javnu ustanovu, ali je župnik Žužek bio mišljenja da crkva nije više za uporabu i **da je treba srušiti**« (»Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 6. lipnja 1945, str. 4). Ta je tvrdnja, dakako, odmah objeručke prihvaćena u poslijeratnoj historiografiji: »Iz nalaza Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz g. 1945. proizlazi da je pravoslavna crkva u Glini, mjesto izvršenja zločina genocida nad Srbima, srušena na prijedlog katoličkog župnika Franca Žužeka« (Dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločin genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine«, »Rad«, Beograd, 1988, str. 528).

Ubrzo je optužba o Žužekovoj ulozi i besramno proširena, razumije se, bez jednoga jedinog predočenog valjanog dokaza: »Za strahote pokolja u Glini **snosi dio odgovornosti** i župnik Franjo Žužek« (Viktor Novak: »Magnum crimen«, reprint, »Nova knjiga«, Beograd, 1986, str. 775).

Varijacije na istu temu ponavlja i partizanski »povjesničar« Milan Basta u knjizi: »Rat je završen 7 dana kasnije« (Zagreb, 1980, str. 177).

Lavina je optužaba tako krenula i njezin je klevetnički učinak godinama bio razarajući, bez ikakvih izgleda da je netko zaustavi. Najdalje je u optužbama otišao »poznati« srpski »ekspert« za noviju katoličku i hrvatsku povijest iz Beograda, koji u svom djelu ne samo da isključuje bilo kakvu pozitivnu Žužekovu crtu, nego ga čak izravno optužuje za sudioništvo u pokolju: »Još su prozirnije tvrdnje nekih istraživača o blagosti nekih svećenika Rimokatoličke Crkve u prekrštavanju kada se zna da su ti isti svećenici bili **sudionici pokolja, naprimjer u Glini**« (Veljko Đ. Đurić: »Ustaše i pravoslavlje«, Beograd, 1989, str. 73).

Oklevetan »Milosrdni Samaritanac Banije«

● Pismo zahvale episkopa Simeona (Zlokovića) župniku Žužeku

Srpska plemenska historiografija

Čovjek jednostavno ostane zapanjen količinom bešćutnosti, arogancije i samouvjerenosti, pa se mora zapitati: Imaju li ti nekadašnji (i sadašnji) gospodari ljudskih života barem malo savjesti, morala ili etike, mogu li mirno spavati nakon svjesnog krivotvorenja, gaženja i blačenja, zbog čega su mnogi nevini gubili glave, trunuli u vlažnim podrumima zatvora, robijali u kamenolomima...? U čemu je zapravo razlika između ustaških ubojica prije šezdeset godina u Hađeru i Prekopi i njih u Beogradu, jer su i od jednih i drugih stradavali nevini? Potpuno je svedjedno što su jedni imali noževe i puške a drugi olovke i pisace strojeve, jer posljedice njihova zločinačkog nauma bile su iste! Jedan od odgovora se, najvjerojatnije, krije u plemenskoj svijesti, po kojoj su »svi izvan našega plemena« neprijatelji i zločinci od kojih prijeti pogibelj i od kojih se ne može očekivati ništa dobrog. Ako se to prenese na znanstveno povijesno istraživanje, onda se dobije »plemenska historiografija«. Nažalost, kod nje je u startu zablokirano bilo kakvo slobodno znanstveno istraživanje jer je njezina prvotna funkcija - opravdanje unaprijed zadanih povijesnih teza (tj. očuvanje višestoljetnog plemenskog duha, koji se ničim ne smije dovoditi pod upitnik).

Žužek u Registru zločinaca!

Tako je srpskoj plemenskoj historiografiji bio, najvjerojatnije, sasvim dovoljan podatak da se u poslijeratnom Registru zločinaca, pohranjenom u današnjem Arhivu Srbije, u njegovu abecednome nizu može pročitati ime Franca Žužeka, pa da se »razotkrije« kako se iza banijskog Samaritana krije potpuno drugi starozavjetni biblijski lik - besćutni kralj Herod Veliki. Zašto bi nakon tog »otkrića« netko još istraživao gdje se nalazi fascikl »zločinca Franca Žužeka«, koji se podaci u njemu kriju i dr., kada je »sve jasno«? Nažalost poklonika spomenu-te srpske historiografije u Registru je riječ o potpuno drugoj osobi od glinskoga rimokatoličkog župnika, istoga imena i prezimena! U fas-

ciklu »Franc Žužek« nema osobnih podataka o godini i mjestu rođenja »zločinca«, osim da je bio »domobran u političkoj službi« sa zadnjim prebivalištem »u Ljubljani, Poljanska cesta 49«. Prema partizanskome sudu kriv je što je »Vesna Trošt iz Ljubljane, Cesta stare pravde 25«, dana 6. siječnja 1943. bila uhićena i poslana na prisilni rad u Njemačku, odakle se nije vratila. Osim toga, kriv je također što je 20. veljače 1944. u »delovskoj (radnoj, op. T. V.) zbornici u Ljubljani držao žestoki protokunistički govor« (Arhiv Srbije, F 110, dos. br. 18441, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, str. 1).

Usputno, ako pojedinci apsurdno mogu poistovjećivati katoličkog župnika u Glini i domobrana u Ljubljani, onda se cijeli »slučaj Franc Žužek« može dovesti do još većeg apsurdna. Ne bi bilo ništa čudnovato da jednoga dana netko od »povjesničara« izide i s »ozbiljnom znanstvenom« tvrdnjom kako »zločinac« - katolički svećenik Franc Žužek nije odustajao od zločina ni u svojoj starosti. Naime, u beogradskome se arhivu nalazi dokument i o trećem Francu Žužeku, također katoličkom svećeniku, župniku u Smledniku, koji je već 1926. umirovljen. Odlukom jugoslavenskog Ministarstva vjera br. 4919/25, od 29. siječnja 1926, određuje mu se stalna mirovina i novčana potpora (Arhiv Srbije, F 69, knjiga II. 43-89/6). Dakle, petnaest godina nakon umirovljenja, kao mogući »sudionik pokolja u Glini g. 1941«, imao bi, očito, popriličan broj godina (ako je uopće još bio živ?!).

»Apsurd o Žužekima« mogao bi se pretvoriti u pravi teatar apsurdna ako srpski znanstvenici s glinskim događanjima povežu nekako i četvrtog Franca Žužeka, također katoličkog svećenika, čiji se slučaj nalazi u beogradskom arhivu. Iz njega se može zaključiti kako Žužeki u novijoj povijesti općenito nisu bili baš u najboljim diplomatskim od-

● Glinski župnik Franc Žužek

nosima s Beogradom, jer je i taj »župnik crkve sv. Marije u Krahovu« (?) i »misionar«, kako to doslovce piše o njemu, bio osuđen zbog vrijeđanja jugoslavenske kraljevske krune (Arhiv Srbije, F. 69, 182-290/1). Prema tome, njegovu protusrpski ispadi mogli su uz pomoć bujne mašte dobiti puni zamah g. 1941. u Glini.

Jednodušna ocjena o spašavanju nevinih

Na sve optužbe na račun glinskog župnika Franca Žužeka, na sve apsurdne, stvarne i nestvarne, kombinacije s četiri Žužeka (tri katolička svećenika i slovenski domobran), najbolje je citirati dopis gornjokarlovačkog episkopa g. Simeona (Zlokovića) br. E. A. EP. 749 od 24. kolovoza 1953. upućen župniku Žužeku:

Glavno povijesno vrelo na temelju kojeg se optužuje župnika Žužeka nije, kao što bi se na prvi pogled činilo, knjiga-pamflet Viktora Novaka »Magnum crimen« iz g. 1948. nego, ni manje ni više, dokument »najmjerodavnije« Državne komisije za istraživanje zločina okupatora i njihovih pomagača!

»Gospodine kano-niče, primili smo Vaše ljubazno pismo od 21. kolovoza ove godine. Dirnuti smo Vašom pažnjom. Ali još više prijatno nas je iznenadila Vaša divna kršćanska i svećenička duša koja je pokazala svu ljepotu svoju u danima stradanja srpskog naroda. Na grobnici srpskih mučenika u Glini, poslije govora i razgovora s narodom, rodbinom izginulih mučenika, **svi prisutni jednodušno su evocirali Vaše zasluge u spašavanju nevinih ljudi**. Sve prisutne smo zamolili da Vam u ime naše izraze toplu zahvalnost i priznanje za veliku ljubav koju iskazaste obespravljenim Srbima u vrijeme ustaške strahovlade... Kao episkop Crkve Kristove, radujemo se od srca što ste Vi u Vašem životu i u Vašoj pastirskoj službi shvatili suštinu naše kršćanske misije u našoj sredini. Primite, gospodine kano-niče, izraze naše osobite ljubavi i zahvalnosti« (»Spomenice župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina«, ur. Juraj Jerneić, Župa sv. Ivana Nepomuka Glina i Ogranak Matice hrvatske Glina, 1998, str. 556.).

NASTAVLJA SE

● Naslovnica knjige srbijskog »eksperta« za hrvatsku i katoličku povijest, u kojoj se Žužek izravno optužuje za sudioništvo u pokolju

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (10)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se su mjalalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojeg dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Uz »ključne« svjedoke: Ljubana Jednaka koji je predstavljen kao jedini preživjeli iz glinske pravoslavne crkve, Hilmije Berberovića koji je tobože jedini uhićeni počinitelj i Franca Žužeka, glinskog župnika, čije je svjedočenje zbog velikog moralnog ugleda među pukom trebalo poslužiti kao nedvojbeno potvrda pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi, svoje iskaze i sjećanja dali su i neki drugi svjedoci. Svi oni iznose mnoštvo detalja koji idu u prilog tvrdnji da se zločin dogodio u crkvi, međutim, nije nevažno zamijetiti kako baš nitko od njih nije bio na samome poprištu zločina, tj. u crkvi, u vrijeme njegova događanja. Stoga nitko od njih za sebe kategorički ni ne tvrdi da je izravni svjedok samoga zločina u crkvi.

»Svjedokinja« Klaić, Klajić ili Šarić?

To se može općenito protumačiti sasvim logičkim razlogom da počinitelji za vrijeme zločina jednostavno nisu nikome dopuštali pristup. Međutim, Državna komisija za zločine u svom Saopćenju br. 33. o pokolju Srba u glinskoj crkvi donijela je iskaz Josipe Šarić u kojemu se spominje da je jedna osoba ipak ušla u crkvu za vrijeme zločina:

»Mi (Josipa Šarić, Mara Klaić i Draga Likar, op. T. V.) smo ih tada pitali od čega su krvavi, na što su nam odgovorili ako hoćemo da vidimo neka idemo s njima. Mi smo pošle i došavši na prag crkve, vidjele smo hrpe zaklanih ljudi pred crkvom, a sav je prostor bio krvav, a u crkvi u koju je od vremena do vremena upiralo svjetlo električne lampe ispred crkve, vidjela sam ležati zaklane ljude i čula kako žrtve viču i stenju, a čula sam da je jedan ustaša vikao: 'Gdje ćeš da te koljem?' Poslije toga vidjevši ovaj strašni prizor ja sam otišla svojoj kući a Mara Klaić je ušla u crkvu« (Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3).

To je svjedočenje, uz nepoznanicu što je bilo s trećom svjedokinjom Likar, ipak bilo toliko neuvjerljivo i samoj komisiji da je ona u Saopćenju br. 33. naprosto zanemarila Klaićku i njezin mogući opis zbivanja u crkvi. Usputno, beogradskome se »genocidologu« dr. Bulajiću potkrala pogreška u prezimenu te svjedokinje, koja nije slučajna jer je dva puta spominje kao »Klajić« (Dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine« II,

Beograd, 1988, str. 521). Osim toga, u slaganju i ovog djelića glinskoga mozaika opet dolazi do velike pomutnje jer se odjednom umjesto Mare Klaić kao svjedokinja zbivanja u crkvi pojavljuje sama Josipa Šarić koja, čini se, ipak nije otišla doma, kao u prvoj verziji, jer svjedoči:

»A u crkvi u koju je od vremena do vremena upiralo svjetlo također sam vidjela zaklane ljude i čula kako druge žrtve viču i stenju« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 85).

Naravna smrt ili pogibija?

Zašto svjedokinje Josipa Šarić, Mara Klaić i Draga Likar i nisu bile previše pouzdane, govori i njihov podatak o mrtvom ustaši Janku Budaku:

»...sjedile smo kod njegova trupla. Budak je toga dana umro svojom prirodnom smrću« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 85).

Međutim, iskaz Mate Bakšića govori o nečemu drugom: »Te noći kad je izvršen pokolj, bio je na odru u općinskoj kući Budak, imena mu ne znam, koji je poginuo prilikom hapšenja nekog Srbina, pa su te noći čuvali njegovo truplo Mara Klaić i Pepa Šarić, pa su mi iste pričale, odnosno mojoj ženi, da je te noći došao da vidi tog Budaka jedan ustaša...« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44 od 10, 11. i 18. listopada 1944).

Osim »ključnih« svjedoka i svi drugi svjedoci iznose mnoštvo detalja koji idu u prilog tvrdnji da se zločin dogodio u crkvi, međutim, nije nevažno zamijetiti kako baš nitko od njih nije bio na samome poprištu zločina, tj. u crkvi, u vrijeme njegova događanja. Stoga nitko od njih za sebe kategorički ni ne tvrdi da je izravni svjedok samoga zločina u crkvi.

I u Matici umrlih Rimokatoličke župe sv. Ivana Nepomuka u Glini za g. 1941. zabilježena je smrt Janka Budaka, r. 1902, u potpuno drukčijim okolnostima od onih o kojima pričaju »čuvavice« njegova trupla, jer doslovce stoji: »ubijen od nepoznate ruke«.

Može se činiti odbojnim »sitničarenje« oko tih detalja u iskazima svjedoka, ali se može očekivati da su oni trebali biti u službi rasvjetljivanja tako užasnog zločina, umjesto, po svemu sudeći, njegova zamagljivanja. Zar je npr. moguće da se na temelju svjedoka ne može čak

sa sigurnošću utvrditi, tj. razlikovati, ni autobus od kamiona? Naime, Andrija Šolenković, električar iz Gline, svjedoči: »Ja sam u mjesecu srpnju, moglo je to biti pred kraj mjeseca, vidio kako autobusi dovoze Srbe u glinsku crkvu« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 79).

Za razliku od njega Antun Gregurić iz Jukinca vidio je cijeli taj prizor malo drukčije: »Vidio sam kako su kamionima vozili Srbe u crk-

Sramotne manipulatorske stranice

vu...« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 81).

Dr. Rebok u Glini, dr. Rebok u Zagrebu

I iskazi ostalih svjedoka obiluju površnostima, netočnostima, spektakularnostima ili nedosljednostima. Tako Dragan Bakić jedini donosi priču o masovnom bijegu stotine srpskih uhićenika. Gotovo je nevjerojatno da baš ni jedan drugi sudionik tog događaja, a nije ih mali broj, nije smatrao potrebnim barem spomenuti tako spektakularan pot-hvat: »Jeza je prostrujala masom. Ljudi su slutili da se sprema pokolj. Najhrabriji među prevarenima tražili su načina da se izvuku iz obruča ustaškog osiguranja. Mnogi su u tome uspjeli, njih oko 400...« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 81).

Mato Bakšić je pred Okružnom komisijom za ratne zločine Okružnoga narodnog odbora Banije posvjedočio da je nakon zločina »sutra dan vidio dr. Reboka kako nečim posipava mjesta koja su još zaudarala od krvi, iako je sve bilo oprano« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44 od 11. listopada 1944).

Pred istom komisijom tjedan dana kasnije Veljko Rukavina iznosi drugačiju priču o glinskome liječniku dr. Jurju Reboku:

»Dr. Rebok poznat je kao bogomoljac i svaki put kada se vršio kakav zločin on je bio u Zagrebu da poslije toga govori kako je to vršeno bez njegova znanja« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, Zapisnik br. 1/44 od 18. listopada 1944).

Jednako je tako dan nakon zločina netko od svjedoka vidio ustaše, očito u odorama, kako peru crkvu (Andrija Šolenković u Saopćenju br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, »Vjesnik«, 6. lipnja 1945, str. 4), netko je opet vidio civile pri istome poslu (Ante Šešerin u istom Saopćenju) itd.

Bez obzira na sve »problematične« dijelove iskaza svjedoka, bilo bi potpuno krivo zaključiti da su svjedoci jednostavno izmislili događaje u Glini u srpnju 1941. Kod toga je svakako najvažnije postaviti sljedeće pitanje: Što su oni doista vidjeli i izjavili, a što je sve od toga zapisala i koliko je vjerodostojno njihova svjedočenja prenijela Komisija za istraživanje zločina? Naime, puno toga upućuje na komisiji-

Ispravak

— U nastavku feljtona br. 8 u GK od 29. listopada došlo je do tiskarske pogreške pri kraju tekstu kod citiranja dopisa Franje Juraka. On ispravno glasi: »...i da su odvezeni kamionima pokraj sela Prekope (4 km od Gline prema Gorama) jedna grupa i druga grupa pokraj sela Marin-dvor a riječ je o Marinbrodu, op. T. V.)...«

● Zadnja stranica dokumenta o iskazu svjedokinje koje su u vrijeme zločina u glinskoj crkvi bile malodobna djeca

nu nečasnu ulogu i manipuliranje svjedocima, što je već u nekoliko navrata dosada upozoreno.

Od Petrinje i Jasenovca do Maribora?

O tome uz ostalo više nego jasno govori i dokument kojega je sastavila Okružna komisija za ratne zločine NOO Banije na temelju »svjedočenja« petero djevojaka iz Gline: Dragane Čučković, 15 godina, Mire Muždeka, 18 godina, Dare

Dmitrović, 17 godina, Dušanke Breka, 20 godina, i Zore Baltić, 14 godina. Na početku iskaza odmah upada u oči da su sve jednostupne u tvrdnjama sa zapanjujućim mnoštvom detalja. One tako znaju koji je bio »prvi zločinački akt u Glini« i gdje se on dogodio, one su vidjele »kako kamioni i autobusi voze neprekidno Srbe u glinsku crkvu odakle su ih u noći odvozili dalje«, one su vidjele natpise na autobusima »Zagreb-Jaska, Zagreb-Samorbor i tzv. 'crnu maricu' iz Zagreba, te autobuse Topusko-Zagreb i dr.«, one točno znaju koja je vojna postrojba sudjelovala u zločinu - »među ustašama iz 13. satnije bio (je) i neki Žunac koji je još 1943. god. bio stražar u Petrinji«, one svjedoče o sudbini glinskih Židova koji su »sprovedeni u Gospić« i koje je pratio »stražar Nikola Ivančević«, one se sjećaju da su »u lipnju 1942. ponovno hvatane Srpkinja i djeca«, kao i gdje su odvedeni - »u Petrinju, odatle u Jasenovac, od tamo poslije 3-4 dana u Gradišku, odakle su sprovedeni do Maribora«. One poimence navode koji su bili »najkrvaviji zločinci«, tko je od njih bio »najgori«, tko se sve još »istakao u krvološtvu« i tko je sve »mučio i tukao ljude«. One znaju u čijoj su kući bili »svakodnevnih žurevi« i u čiju su kuću »njemački, domobranski i čerkeski oficiri donosili pljačkanu meso i živad, te svinje i druge namirnice«. One svjedoče da su »sudionici žu-

reva imali dozvolu za kretanje po noći«, one su »vidjele s prozora svojih stanova« tko je sve sudjelovao u raskalašenim slavljinama, pa su tako vidjele i »sudionice kad su u noći prolazile ulicama svaka sa svojim oficijom«. Vidjele su čak i njemačkog generala »koji je svega jedan dan bio u Glini« i koji je »bio u toj kući i plesao s uzvanicima«. S tim u vezi one znaju da su »pristup na te žureve imali samo posebno pozvani«. Nisu to jedini rani jutarnji ili noćni prizori koje su vidjele

jer su također izjavile: »11. V. 1941. u noći oko 12 sati počelo je u Glini hapšenje«. Jedna od svjedokinja zna da su u hapšenjima sudjelovali i »ustaše emigranti«, druga kako je riječ o »ustaškome časniku«, a najmlađa je (imala je tada najvjerojatnije 10 godina!) ustvrdila da su uhićeni »po noći odvedeni iz Gline, gdje su bili u zatvoru u sudu i kotaru, te su pobijeni u Haderu i Prekopi« (Arhiv Srbije, F 110, br. 1268, iskaz Dušanke Breka, Dare Dmitrović, Mire Muždeka, Dragice Čučković i Zore Baltić, Zapisnik br. 1/44 od 10, 11. i 18. listopada 1944). Što reći na te iskaze svjedokinje, od kojih je četvero njih u vrijeme nemilih događaja imalo, najvjerojatnije, tek 10, zatim 11, 13 i 14 godina? Čini se da su u cijelome »glinskome slučaju« te stranice primjer najsramnije manipulacije svjedocima! Teško je ustvrditi tko se u tome poslu više potrudio - Okružna ili Državna komisija za ratne zločine?

događaja imalo, najvjerojatnije, tek 10, zatim 11, 13 i 14 godina? Čini se da su u cijelome »glinskome slučaju« te stranice primjer najsramnije manipulacije svjedocima! Teško je ustvrditi tko se u tome »poslu« više trudio - Okružna komisija za ratne zločine, koja je sastavila zapisnik o saslušanju ili Državna komisija, koja je neke njegove dijelove uvrstila u službeno Priopćenje br. 33. o pokolju Srba u glinskoj crkvi.

Koliko su predsjednik Okružne komisije Milan Vujičić i tajnik dr. Aleksandar Goldstein držali do svjedokinje, govori i činjenica da su jednoj od njih potpuno iskrivili prezime. Najmlađu Miru Muždeka u tekstu navode kao - Muždetić (isto, str. 1)!

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (11)

»Pouzdanik« svjedoci
»rekla-kazala«

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se su mnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojeg dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Analizirajući iskaze različitih svjedoka o »pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi«, može se lako uočiti začuđujuće veliki broj tvrdnja temeljenih na, pučki rečeno, »rekla-kazala«, ali koje su objeručke prihvaćene i ugrađene u gotovo sve »ozbiljne« i »znanstvene« ocjene i rasprave, počevši od priopćenja posljeratne Državne komisije za istraživanje zločina okupatora i njihovih pomagača sve do najnovijih povijesnih studija.

»Govorilo se...
pripovijedali su«

Tako je npr. Komisija odmah nakon rata zabilježila jednu u nizu sličnih izvjava, koje su svrstane u kategoriju »mjerodavnih«:

»Dušanka Breka izjavljuje: 'Meni je Mića Mihavec, koji je bio u Glini i kasnije u radnom bataljonu u Zagrebu **pričao poslije pokolja...**'« (Arhiv Srbije, fond 110, br. 1268, iskaz Dušanke Breka, Dare Dmitrović, Mire Muždeke, Dragice Čučković i Zore Baltić, od 10. 11. i 18. listopada 1944, br. 1/44, str. 2).

Jednaka je važnost dana i ostalim sličnim izvjavama:

»Dragica Čučković izjavljuje **da se je svojevremeno govorilo** da je ubijeno u crkvi oko 800-900 ljudi...« (Arhiv Srbije, isto).

»...**tada se je govorilo u Glini** da je svega tom zgodom doveženo i poubijano oko 2000 Srba. Jedan je dio od tih ljudi zaklan u glinskoj crkvi **a čuo sam** da su to izvršili ustaše iz Karlovca« (Arhiv Srbije, fond 110, br. 1268, iskaz Veljka Rukavine od 10-11. listopada 1944, br. 1/44, str. 2).

»U Glini se je **tada govorilo** da je ona (Ankica Vidaković, op. T. V.) špijunka UNS (Ustaške nadzorne službe)« (isto).

Takvu vrstu izvjava Komisija za istraživanje zločina bez ikakvih je zadržaka ugradila i u svoje službeno priopćenje, citirajući svjedoke u stilu »**ali se govorilo u gradu**« (Saopćenje br. 33 Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, iskaz Ivana Pacijentija, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3). Zanimljivo je da se potpuno ista formulacija »**ali se govorilo u gradu**« nalazi i kod drugog svjedoka (isto, iskaz Andrije Šolnekovića). Komisijino priopćenje, razumije se, objavljuje i drukčije izvjava ali u potpuno istome duhu, npr.: »**ja ne znam točno**« (isto, iskaz Ljerke Zibar), »**ja nisam znao za pokolj do idućeg jutra**« (isto, iskaz Andrije Šolnekovića) i sl.

Partizansko svjedočenje
o trinaestogodišnjaku

S kakvom su neupitnošću primane onodobne »rekla-kazala« ocjene i optužbe, koliko su one imale silnu premoć nad temeljnim zahtjevom da se one trebaju i činjenično dokazati, govori i »svjedočenje« Ignaca Haluze. On poimence optužuje neke osobe za

● Jedna od izvjava »rekla-kazala« koja je rabljena u »znanstvenom« djelu objavljenom u Beogradu o »glinskome slučaju«

zatvorili gostionicu... Moja pastorka Vera Zibar — tada je bila stara 12 godina — došla je tom zgodom u kuhinju, rekavši mi da ne dam peći to srce, jer su ga oni naumili ispeći. Gosti su kasnije pripovijedali, koji su tom zgodom bili prisutni, da su uz srce bile zamotane i ljudske oči, ali ja ih nisam vidjela.

Ustaše nisu, međutim, na ovaj način poubijali sve pohvatane. Zamarala ih je jednoličnost ubijanja, kazuju svedoci.

najteže zločine na temelju pripovijedanja jednoga partizanskog dužnosnika, što je u to doba bilo, izgleda, najpouzdanije vrelo vjerodostojnosti. Dakle, bez obzira na to što ni svjedok niti partizanski dužnosnik nisu, očito, vidjeli trinaestogodišnjeg dječaka u ulozi monstruoznog koljača u crkvi (jednako kao i sve druge koje spominju), teška je optužba ipak odaslana u javnost:

»Od pokojnog Miroslava Frica, člana Gradskog narodnooslobodilačkog odbora u Glini, **čuo sam, da su u crkvi klali** naročito Šimo Naglič iz Jukinca, Joso Žinić, Stevo Mulac, Pavao Kalajdžić, Muretić Jure, Janko Korak, Nikića Vidaković i njegov sin 13-godišnji Milan« (dr. Milan Bulajić, isto, str. 522).

Na temelju takve metodologije posve je razumljiv »znanstveni pristup« velike većine srpskih povjesničara »pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi«, posebice onih kojima u prvome planu i nije bilo utvrđivanje povijesne istine. Tako jedan od »najglasovitijih« srbijanskih povjesničara o zbivanjima u Hrvatskoj u Drugome svjetskom ratu također pridaje nedvojbeni znanstvenu »objektivnost« sličnim izvjavama:

»...posljednja grupa je ostala u crkvi, koliko ih je bilo meni nije poznato, **ali se je govorilo** u gradu da ih je bilo nekoliko stotina, jer je crkva bila dupkom puna« (dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine« II, Beograd 1988, str. 327). Istoj se metodologiji jednako tako

Uhićeni
zapaljeni u
crkvi?

— Koliko je »glinski slučaj« kontaminiran svime i svačime, kojekakvim pričama, dezinformacijama i maštom, najrječitije govori izvjava, na početku feljtona već citiranog, ni manje ni više nego akademika koji se također smatrao pozvanim progovoriti o tome: »Ustaše su goloruke civile zatvorili u pravoslavnoj crkvi koju su zapalili« (dr. Vladimir Đuro Degan: »Tuđman u BiH nije vidio ravnopravnu državu«, »Novi list«, 26. svibnja 2002).

Problematično i
mjesto zločina?!

— Uz neutvrđeni datum zločina i broj žrtava, dvojbenu vjerodostojnost preživjele žrtve i počinitelja zločina, upitne uloge posljeratne komisije za istraživanje zločina, proturječna svjedoka, brojne nelogičnosti, krivotvorine i tumačenja, čini se, kako je i samo mjesto pokolja problematično, tj. ono se proširuje. Naime, najveći broj »svjedočenja« govori o zločinu u crkvi, ali neki su vidjeli i više od toga: »Vidio sam kako pred crkvom kolju neke ljude, odnosno da su ih izvodili pred vrata...« (dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine« II, Beograd 1988, str. 521).

priklanjaju i drugi znanstvenici iz tog kruga:

»Gosti su kasnije pripovijedali, koji su tom zgodom bili prisutni, da su uz srce bile zamotane i ljudske oči, ali ih ja nijesam vidjela« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd 1986, str. 82).

Izostavljanje
»nezgodnog«

Brojni su srpski povjesničari besramno manipulirali s dokumentima i citatima vezanim za »glinski slučaj« pri tome ih krivotvoreći, krivo navodeći, izostavljajući pojedine riječi ili čak odlomke koji im nisu

odgovarali a dodajući i izmišljajući ono što se uklapalo u njihove unprijed stvorene zaključke. To je danas nakon tisuće i tisuće napisanih stranica gotovo nemoguće raskrinkati, pa je u ovome feljtonu najbolje tek na nekoliko primjera dosada dvojice najčešće spominjanih autora, Bulajića i Stanojevića, pokazati na kojoj je razini znanstveno poštenje nekih (srbijanskih) autora.

I jedan i drugi žele ostaviti dojam znanstvene ozbiljnosti pa, između ostalog, izvave svjedoka stavljaju pod znak navodnika. Međutim, poznato je da to u normalnom znanstvenom svijetu iziskuje doslovno citiranje dokumenata. Pridržavaju li se oni toga, pokazat će najbolje sljedeći primjeri. Dakle, o pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi prvi donosi sljedeće svjedočanstvo:

»Moj stan se nalazio oko 50 metara od bivše pravoslavne crkve. Kritičnog dana - **ja se datuma ne sjećam** - oko 9 sati navečer čuo sam...« (dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenja Andriji Artukoviću 1986«, knjiga II, Beograd 1986, str. 520-521).

Isti citat pod znanim navoda drugi povjesničar donosi tako što izostavlja »nezgodne« riječi: »ja se datuma ne sjećam«:

»Moj stan se nalazio oko 50 metara od bivše pravoslavne crkve, sjeća se Mato Bakšić. Oko devet sati navečer čuo sam...« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd 1986, str. 83).

I drugo svjedočanstvo, koje donose oba povjesničara, uvelike se razlikuje, usprkos tomu što i jedan i drugi autor, kao i malo prije, rabe znake navoda:

»U to vrijeme, veli Ante Šešerin iz Gline, ja sam bio namještenik gradske Munjare u Glini i mislim da je to moglo biti 30-VII-1941. Oko 23 sata došao je k meni u Munjaru Nikola Šafar, tada već poznat kao krvnik, i naredio mi da ugasim javnu rasvjetu...« (dr. Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenja Andriji Artukoviću 1986«, knjiga II, Beograd 1986, str. 520).

Isti citat s izbačenim datumom i pridodanim proširenim opisom,

Analizirajući iskaze različitih svjedoka o »pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi«, može se lako uočiti začuđujuće veliki broj tvrdnja temeljenih na, pučki rečeno, »rekla-kazala«, ali koje su objeručke prihvaćene i ugrađene u gotovo sve »ozbiljne« i »znanstvene« ocjene i rasprave, počevši od priopćenja posljeratne Državne komisije za istraživanje zločina okupatora i njihovih pomagača, sve do najnovijih povijesnih studija.

donosi drugi povjesničar: »U to vrijeme, sjeća se Ante Šešerin iz Gline, ja sam bio namještenik gradske munjare. Mislim da je moglo biti oko 23 sata kada je k meni u munjaru došao Nikola Šafar, **bivši seljak - trgovac željezničkim prugovima iz Kihalca**, tada već poznat

kao krvnik. Naredio mi je da ugasim javnu rasvjetu u gradu...« (Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 83).

Prosječnom se čitatelju naprosto nemoguće snaći u citatima te dvojice autora (tj. njihovoj vjerodostojnosti) jer je samo u njihovim djelima takvih razlika popriličan broj. Velika je vjerojatnost, kada bi se usporedio i neki treći srpski ili srbijanski autor s njima, da bi se dobila i treća varijanta istih dokumenata.

Nameće se, dakle, neizbježno pitanje: Koliko je takvim autorima uopće stalo do povijesne istine, ili je riječ o nekim zakulisnim namjerama koje nemaju

nikakve veze sa znanošću? Činjenica je, nažalost, da je dio historiografije o Drugome svjetskom ratu na bivšem jugoslavenskom prostoru zagađen svjesnim, zlomajstornim i politikantskim srpskim krivotvorinama, što je, dakako, imalo pogubnog i dalekosežnog utjecaja i na povijesne znanosti drugih naroda kao i na njihovo javno mnijenje.

Teško je dati mjerodavan odgovor ima li smisla da se netko odvaži upustiti u »krvavo« težak posao njihova raskrinkavanja (barem u »glinskome slučaju«)?

NASTAVLJA SE

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (12)

Desetljećima je »glinjski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojeg dijela toga tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— U nadasve tragičnom »glinjskome slučaju«, koji se u široj javnosti potpuno krivo svodi isključivo na (tobožnji) pokolj u pravoslavnoj crkvi, među osobama koje su povezane s njime uz najčešće spominjane: Jednaka, Berberovića, Rolfa, Openheima, Puka, Žužeka i drugih, nalazi se i tadašnji zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac koji, prema nekim povjesničarima čiji broj nije ni malo zanemariv, snosi izravnu odgovornost za »pokolj u glinjskoj crkvi«. Premda nije posve jasno u čemu bi bila nadbiskupova bilo kakva povezanost s događajima u svibnju i srpnju 1941. u Glini, u smislu poticanja, planiranja, nagovaranja, odobravanja, zapovijedanja i sl. (on je čak štoviše, kao što to dokazuju povijesna vrela, žestoko prosvjedovao kod Pavelića saznajući za zločin i uspješno intervenirao za uhićene Srkinje), na montiranom mu se poslijeratnom suđenju kao jedan od ključnih svjedoka pojavio i više puta spominjani »jedini preživjeli svjedok« Ljuban Jednak (»Suđenje Lisaku, Stepincu, Šariću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima«, Zagreb, 1946, str. 391-397). Zanimljivo je da je njegovo svjedočenje objavljeno u poglavlju »Saslušanje svjedoka na okolnost prisilnog »prekrštavanja« u Glini uopće nije bilo. Bila je to nemilosrdna i surova fizička likvidacija uglavnom nevinih (problem pogubljenih ondašnjih pripadnika četničkog pokreta u Glini i okolici zaslužuje posebnu raspravu) bez suda i osude, tj. odmazda zbog partizanskog napada i ubojstva nekoliko ustaša u Banskome Grabovcu, koja se uz najumješnije krivotvorine i klevete nikako i ni u čemu ne može pripisati zagrebačkom nadbiskupu.

Bila je to nemilosrdna i surova fizička likvidacija uglavnom nevinih (problem pogubljenih ondašnjih pripadnika četničkog pokreta u Glini i okolici zaslužuje posebnu raspravu) bez suda i osude, tj. odmazda zbog partizanskog napada i ubojstva nekoliko ustaša u Banskome Grabovcu, koja se uz najumješnije krivotvorine i klevete nikako i ni u čemu ne može pripisati zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu.

»Rastezljive« Roksandićeve optužbe

Tako su i pojedini povjesničari pod svaku cijenu nastojali »dokazati« Stepinčevu krivnju za »glinjski slučaj« na dvije razine: općenitoj, u kojoj su koristili generalizirajuće i vrlo »rastezljive« optužbe, i konkretnoj, u kojoj su iznosili stvarne dokumente krivotvoreći njihov izvorni smisao. Navest ćemo tek po jedan primjer za oba slučaja u zavidnom mnoštvu sličnih.

Duro Roksandić, pišući u članku »Ustaški zločini u glinskome kotaru od 1941. do 1945. godine«, prilično samouvjereno optužuje nadbiskupa Stepinca za događaje koji će tek uslijediti: »Vrlo velik učinak na ponašanje stanovništva, posebno katoličkih vjernika u glinskome kraju, imala je travanjska poslanica nadbiskupa Stepinca hrvatskom narodu s pozivom na vjernost ustaškoj državi« (»Glina - glinski kraj kroz stoljeća«, Skupština općine Glina, Institut za historiju radničkog pokreta u Hrvatskoj - Zavod za hrvatsku povijest, Glina, 1988, str. 283). Nije zgoroga reći kako Roksandić temelji svoju tvrdnju na - ni manje ni više nego - Viktoru Novaku i njegovu djelu »Magnum crimen« (str. 543-552), na kojega se poziva i u nastavku svojega napisa. Ostavljajući po strani njegovu ocjenu da je nadbiskupova poslanica imala velik učinak »posebno« u glinskome kraju (nije također posve jasno u čemu je ta »posebnost« te zašto baš u glinskome kraju a ne jednako, ili možda još i više, i u drugim hrvatskim krajevima?), krajnje je vrijeme da se Roksandiću i njemu sličnima, nakon dugogodišnjega komunističkog i velikosrpskog nametnutog »kompleksa krivnje« hrvatskome narodu, otvoreno i jasno u sadašnjoj slobodnoj hrvatskoj državi (bez obzira na ponašanje bivše ili sadašnje vlasti) kaže kako je, najblaže rečeno, apsurdno svrstavati u zločince sve one koji su g. 1941. s olakšanjem napokon dočekali da se Hrvatska istrigne iz dotadašnjega krajnje nepodnošljivog jugoslavenskog zgrljava i optuživati ih za zločine koji su se dogodili kasnije, nakon mjesec, dva, godinu, dvije, tri i više dana! Po Roksandićevom bi se »receptu« nadbiskup Stepinac jednako tako mogao optuživati, a što je nažalost i bila praksa, za bilo koji zločin počinjen bilo gdje i u bilo koje vrijeme na području NDH tijekom njezina postojanja, bez obzira na sva njegova kasnija javna istupanja, apele, intervencije, prosvjede, dopise i sl. (pa i u »glinjskome slučaju«). Zato ne začuđuje Roksandićeva »okrnjena« tvrdnja:

»Supruga nekih ubijenih glinskih Srba kasnije su puštene u Srbiju, tako da su Zorka Radojčević, Danica Sužnjević, Katica Babić, Anđa Radovanović i Evica Eremić svjedočile u Beogradu 27. veljače 1942« (»Glina - glinski kraj kroz stoljeća«, isto, str. 287). Zar je tako strašno izreći, ako već ne zahvalnost onda barem povijesnu istinu, što je minimum ljudskog poštenja,

Jednak optužuje nadbiskupa Stepinca!

čijom su zaslugom, tj. izravnom intervencijom bile puštene te jadne i unesrećene žene kao i stotinjak drugih, jer je to bio nadbiskup Stepinac?

»Zločin prekrštavanja« obitelji Meandžija

U prilog općenite optužbe nadbiskupa Stepinca za zločin u »glinjskome slučaju«, Roksandić potom podastire »konkretni« dokaz, i to u poglavlju »Prekrštavanje pravoslavnih u rimokatolike u glinskome kotaru« (»Glina - glinski kraj kroz stoljeća«, isto, str. 292). Uz tvrdnju da je »i u glinskome kotaru bilo prekrštavanja«, spominje župnika Žužeka, dakako, u zločinačkom kontekstu skupa sa Stepincem, pomno pazeći pri tome da »prekrštavanje« ne bi slučajno poprimilo bilo kakav pozitivan prizvuk:

»Najprije je to bio slučaj sa ženama i djecom ubijenih glinskih Srba, koje je bez posebne procedure 'prekrstio' glinski župnik Franjo Žužek« (isto, str. 292). Na istoj strani donosi i »krunski« dokaz - odluku nadbiskupa Alojzija Stepinca o »prekrštavanju« obitelji Meandžija sa žigom Župnog ureda u Glini i potpisom župnika Franca Žužeka:

»Obitelj Meandžija, Glina k. b. 11. Nakon što ste Vi dobili kotarski pristanak, Preuzvišeni je Nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac svojom odlukom br. 7356 dat. 28. 11. 1941. primio u krilo sv. rkt. Crkve. Stavljajući Vama se u dužnost savjestan poslužak službe Božje! Budite vjerni Crkvi, koja Vas je prigrlila, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njezinom Poglavlju« (isto).

Koliko se god na prvi pogled činilo da je »magnum crimen« uvjerljiv i vjerodostojan zbog sadržaja i oblika (urudžbeni broj, datum, žig, potpis, poziv na vjernost NDH), bio je to, na žalost Đuri Roksandiću i sličnima, u ondašnjim okolnostima jedino mogući, najbolji, vrlo lukav i uspješan Žužekov način spašavanja ugroženih. Da je to istina, u ovome konkretnom slučaju najbolje govori činjenica da u knjizi službenih dopisa nadbiskupa Stepinca nigdje nije zabilježen dopis o tobožnjem »prekrštavanju« Meandžija! On jednostavno ne postoji jer je pod tim brojem (7356) i datumom (28. XI. 1941) zaveden dopis Nadbiskupskog duhovnog stola o »prekrštavanju« Mileve Monić iz Gline. Žužek se, dakle, samo poslužio tim ur. br. i datumom, kao i nadbiskupovim imenom, želeći tako spisu dati što veću službenu uvjerljivost.

tako spisu dati što veću službenu uvjerljivost. To, dakako, nije priječilo brojne srpske kvaziznanstvenike da »prekrštavanje« obitelji Meandžija prikažu kao »povijest vjerskog genocida«, kako glasi podnaslov knjige prof. dr. Veljka Đurića koji kao da je, na temelju svega objavljenog, doktorat postigao na nekoj od radnih akcija u socijalističkoj Jugoslaviji (v. Veljko Đurić, »Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«, »Alfa«, Beograd, 1991, str. 230).

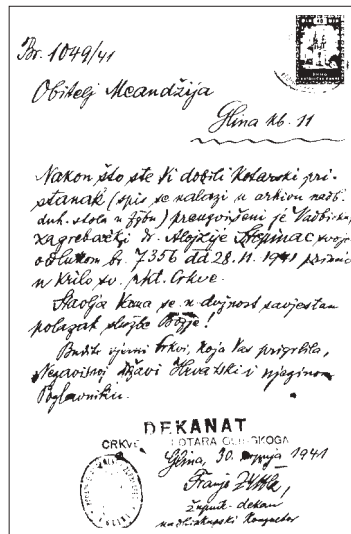
Pravoslavne »Opomene prošlosti«

Ostavljajući po strani razmišljanje zbog čega obitelj Meandžija nikada kasnije nije izišla u javnost i pojasnila je li taj dopis bio doista zločin nad njezinim članovima ili možda pomoć, za srpsku je historiografiju sve do danas taj podatak neupitan dokaz o krivnji Katoličke Crkve, nadbiskupa Stepinca, župnika Žužeka za »nasilno prekrštavanje« pravoslavnih Srba u Drugome svjetskom ratu. On se nekritički konzumirao, papagajski ponavljao i širio aritmetičkom progresijom kroz mnoštvo članaka, izjava, časopisa, rasprava i ozbiljnih znanstvenih studija. U srpskoj je kolektivnoj svijesti s vremenom postao opće prihvaćena, neupitna i sama po sebi razumljiva činjenica koja se nikada nije dovela pod upitnik. Zato glasilo Srpske pravoslavne Crkve objavljuje presliku te potvrde u rubrici znakovita imena »Opomene prošlosti«, s ironičnim potpisom: »Dokument o prekrštavanju srpske obitelji iz Gline 'uz blagoslov' nadbiskupa Stepinca« (»Pravoslavje«, 1. ožujka 1990, str. 2).

U knjizi službenih dopisa nadbiskupa Stepinca nigdje nije zabilježen dopis o tobožnjem »prekrštavanju« Meandžija! On jednostavno ne postoji jer je pod tim brojem (7356) i datumom (28. XI. 1941) zaveden dopis Nadbiskupskog duhovnog stola o »prekrštavanju« Mileve Monić iz Gline. Žužek se, dakle, samo poslužio tim ur. br. i datumom, kao i nadbiskupovim imenom, želeći tako spisu dati što veću službenu uvjerljivost.

Pojedinci su u nastojanjima da se nadbiskup Stepinac prikaže zločincem išli tako daleko da su čak tvrdili kako je on bio, zanimljivo, prije 10. travnja 1941, tj. uspostave NDH, duhovni začetnik glinskog pokolja i ideolog progona pravoslavno življa s tih prostora! U tom se smislu najčešće spominje g. 1936. kada je nadbiskup posjetio Glinu, o čemu je župnik Žužek zapisao u glinjskoj župnoj spomenici:

»Ove godine, i to 25. rujna 1936. bila je u Glini sv. krizma i kan. vizita, nadbiskup - koadjutor dr. Alojzije Stepinac bi dočekan na glinskome mostu. Uz oba pravosl. svećenika, protu Ercegovca i keteheta Počučića, bi dočekan od vlasti, školske djece i građanstva, te procesionaliter uveden u obnovljenu crkvu. Pozdravio ga je u ime općine načelnik Sveto-

● Potvrda koju je potpisao župnik Žužek mnogima je poslužila u optužbama protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca

zar Davidović, dijete Vilma Klobučar i ja. Drugi dan bi krizmanika 320 (zajedno s pitomcima iz doma umirovljenika). Na banketu u žup. stanu sudjelovali su šefovi svijuz. ureda i škola, te građani katolici i pravoslavci, predstavnici raznih obrtnika« (»Spomenice župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina«, uredio Juraj Jerneić, Župa sv. Ivana Nepomuka - Glina i Ogranak Matice Hrvatske - Glina, 1998, str. 536).

Nadasve ekumensko i prijateljsko ozračje koje je vladalo tom prigodom opisao je u župnome glasilu i sadašnji živi svjedok Stepinčeva dolaska u Glinu. No on donosi i podatke da je izravan kontakt s nadbiskupom, zbog malog prostora a velikog mnoštva, imao tek određen broj uzvanika:

»Dana 25. 9. 1936. Stepinac svečano dolazi u Glinu... Dva predstavnika pravoslavne Crkve pridruže se rukovanju i pozdravu, dok to ne mogaše učiniti mnogobrojni Glinjani... Sutradan 26. 9. 1936. ima naporan dan... Obred je dugo trajao. Po završetku je Stepinac uz svećenstvo uveden u župni stan na domjenak. Prostor je malen, pa su se tu našli samo uzoriti gosti grada i nazočno svećenstvo« (Karlo Lipak, »Naš blaženik - Alojzije Stepinac, I. dio, »Nepomuk«, Glina, 12. veljače 2006, str. 1-2).

No, nakon završetka Drugoga svjetskog rata neki su glinski Srbi sve to vidjeli i opisali malo drukčije. U jednome iskazu Komisiji za istraživanje zločina, koji se čuva u Arhivu Hrvatske, oni su ustvrdili kako su osobno bili nazočni na spomenutom primanju i iz neposredne blizine čuli nadbiskupov savjet o potrebi čišćenja tih prostora od Srba! Tu se nužno ponovno nameće velika sumnja u vjerodostojnost komisije čija su se izvješća često temeljila na izjavama svjedoka zadojenih očitom mržnjom. Potrebno je, dakle, preispitati povijesnu utemeljenost i vrijednost samih historiografskih vrela, što je, razumije se, više nego zahtjevno. Nije to, kao što bi netko mogao prigovoriti, pokušaj relativiziranja materijalnih povijesnih dokaza, nego upravo suprotno, zahtjev za njihovom verifikacijom.

NASTAVLJA SE

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (13)

Desetljećima je »glinski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojeg dijela tog tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Da je poslijeratnoj historiografiji manje bila važna povijesna istina koja bi se trebala temeljiti na činjenicama, objektivnim podacima i nepristranim ocjenama, a važnije eliminiranje ideoloških neistomišljenika pod svaku cijenu, što podrazumijeva: krivotvorenje, iznude, klevetu, iskrivljeno tumačenje i čak svjesno lažno podmetanje (laganje), pokazuju i primjeri vezani uz »pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi«.

Potpis na pripremljenu izjavu

O tome svjedoči Karlo Lipak iz Gline, koji je kao 16-godišnji dječak (nije nevažno reći i invalid u to doba), 10. siječnja 1946. bio zbog »križarstva« osuđen na robiju i prisilni rad, te je nakon nekoliko kaznionica završio u zloglasnoj Lepoglavi. Ponuda koju je dobio od partizanskih vlasti ne samo da zorno pokazuje njihov odnos prema istini, pravdi, zakonitosti, poštenju, moralu i sl., nego još jednom nameće sve veću i

Poslijeratne su partizanske vlasti pošto-poto htjele »slikovno« potkrijepiti priču o »pokolju u pravoslavnoj crkvi«, bez obzira gdje se on dogodio: u Glini, Bosanskoj Dubici ili negdje drugdje. Kad se »zločin u crkvi« u Bosanskoj Dubici nije uspio nametnuti i proširiti u javnosti (jer se nije ni dogodio te ga danas s razlogom nitko ni ne spominje), onda je »gospodarima povijesti« preostala Glina. Ona se ubrzo pokazala kao »pun pogodak«, pa su se i slike iz pravoslavne crkve u Bosanskoj Dubici odjednom pretvorile u slike iz pravoslavne crkve u Glini.

U tom su duhu »pletene« i druge niti oko »glinskoga zločina«. Da bi on dobio na uvjerljivosti i potresnosti, kao da već sam po sebi ne bi bio dovoljno šokantan da se (ili ako se) dogodio, poslijeratni su »povjesničari« plasirali u javnost sliku uhićenih srpskih seljaka, tobože, neposredno prije samoga pokolja u pravoslavnoj crkvi. Najbolje je odmah otvoreno reći da su, na njihovu žalost, njezinim objavljivanjem polučili kontraefekt (dakako, na činjenično-znanstvenoj razini, ne računajući percepciju velikog dijela javnosti kojoj su desetljećima uspješno prodavali historiografski »rog za svijeću«)! Dakle, umjesto potvrde njihove teorije o zločinu u crkvi, ra-

zotkrili su sami sebe u prilično nečasnome poslu - stvaranju krivotovrine (u službi mita?).

Tko će »pročešljati« dokumente?

Čini se da ni poslijeratnim »povjesničarima«, bolje rečeno piscima povijesti, nije bilo baš posve jasno što se zapravo dogodilo i gdje se do-

godio »ustaški pokolj Srba u pravoslavnoj crkvi«, usprkos službenom pripočćenju Državne komisije za istraživanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz g. 1945. Zato su i tobožnje slike prije samog zločina u pravoslavnoj crkvi najprije objavljene u dokumentarno-propagandističkoj knjizi »Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera«, objavljenoj nedugo nakon završetka rata, ali koje nemaju nikakve veze s Glinom nego, tobože, s Bosanskom Dubicom! Dobro je podsjetiti se da su ciljevi objavljivanja te pozamašne knjige od 520 stranica jasno istaknuti već u predgovoru: »Da bi se u cijelosti prikazalo što su sve pojedinci i skupine svećeničke uradile za osnivanje i širenje ustaško-terorističke organizacije, koliko su odgovorni za pripremanje okupacije naše zemlje, za izdaju i porobljavanje svoga naroda, koliko su se angažirali za okupatorsko-ustašku vlast, koliko su u cijelosti - direktno ili indirektno, materijalno ili moralno - učestvovali u nebrojenim ustaškim zločinima, i konačno, u kojoj se mjeri, zanoseći se još uvijek ustaškim zamislima i planovima, i danas angažiraju u protunarodnom radu, za svako naše poglavlje bila bi potrebna veća knjiga« («Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog

Krivotvorene fotografije u službi mita?

● Jedna od dviju fotografija koja je najčešće korištena kao »krunski« dokaz o »zločinu u glinskoj crkvi«

klera«, priredili Ivo Horvat i Zdenko Štambuk, Zagreb, 1946). Usputno, nije li krajnje vrijeme da se netko nakon šest desetljeća odvaži znanstveno »pročešljati« sve njezine krivotvorine, kriva tumačenja, iz konteksta istrgnute citate i sl. kojih je već na prvi pogled popriličan broj (i to počevši već od prve njezine stranice)?

Iz arhiva ustaškog »funkcionara«

Dakle, dvije slike, do danas »krunski dokazi« brojnim znanstvenicima za »pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi«, prvi se put objavljuju u spomenutoj knjizi s potpisom: »U pravoslavnoj crkvi u Bos. Dubici izvršen je pokolj Srba koji su tamo dotjerani radi prekrštavanja. Ove slike ustaše su snimili neposredno prije pokolja« («Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera«, isto, str. 56). To samo pokazuje da su poslijeratne vlasti pošto-poto htjele »slikovno« potkrijepiti priču o »pokolju u pravoslavnoj crkvi«, bez obzira gdje se on dogodio: u Glini, Bosanskoj Dubici ili negdje drugdje. Kad se »zločin u crkvi« u Bosanskoj Dubici nije uspio nametnuti i proširiti u javnosti (jer se nije ni dogodio te ga danas s razlogom nitko i ne spominje), onda je »gospodarima povijesti« preostala Glina. Ona se ubrzo pokazala kao »pun pogodak«, pa su se i slike iz pravoslavne crkve u Bosanskoj Dubici odjednom pretvorile u slike iz pravoslavne crkve u Glini. Uz malo truda moglo bi se i istražiti tko je prvi spomenute fotografije »prekrstio« u glinske. No, bez obzira na njega gotovo svi su kasniji autori smatrali kako postoje fotografije o stravičnome glinskom zločinu, od kojih vrijedi spomenuti barem neke. Tako je u »Vjesnikovu« feljtonu »Vatikanaska istraga protiv Stepinca« objavljena sporna fotografija s potpisom: »Jedna od dvije sačuvane fotografije trenutak prije nego što su ustaše izvršile pokolj u glinskoj crkvi. Fotografija je nađena poslije rata u arhivi Bo-

židara Cerovskog, šefa ustaške policije u Zagrebu« (Ćiril Petešić, »Stepinčevo pismo«, 5. nastavak feljtona, »Nedjeljni Vjesnik«, 28. veljače 1982, str. 12). O ozbiljnosti ondašnjih medijskih »povjesničara« i koliko su marili o »autentičnosti« same fotografije, najbolje govori činjenica da je riječ o inverziji izvorne slike (sve ono što se nalazi na njezinoj lijevoj strani objavljeno je premetnuto na desnoj strani i obrnuto). Nije loše i prisjetiti se koji su bili onodobni glavni ciljevi »Vjesnikova« feljtona, koji su istaknuti u uokvirenom tekstu: »U katoličkoj štampi u nas nerijetko se pokušava s Alojzija Stepinca skiniti odgovornost i krivica za prekr-

»Kad sam upao u nepriliku (zatvor) zbog 'križarstva', tražili su od mene potpis pripremljene izjave, da me je u sve uputio Žužek (1946. g.). To nisam mogao učiniti pa makar ostao bez glave, iako su mi na račun toga obećavali puštanje na slobodu.«

štavanje Srba u NDH i držanje prema ustaškoj vlasti. I u propovijedima crkvenih velikodostojnika također ima pokušaja da se Stepinca rehabilitira. Međutim, istraga koju je Sv. Stolica pokrenula 1943. godine o tome, a što se vidi iz vatikanskih dokumenata dostupnih javnosti, dovoljno rječito kazuje da Stepinac itekako snosi svoj dio krivice i odgovornosti« (isto).

Nekoliko godina kasnije »Vjesnik« je izvješće Đorđa Ličine i Vlade Rajića sa suđenja dr. Andriji Artukoviću popratio s istom fotografijom i potpisom: »Glinska crkva uoči pokolja (negativ je pronađen kod ustaškog funkcionara Božidara Cerovskog neposredno nakon hapšenja 1945. godine)« (»Vjesnik«, 25. travnja 1986, str. 4).

Bezuspješna potraga u »Ljetopisu«

Sliku je o tobožnjim seljacima prije zločina u glinskoj pravoslavnoj crkvi objavio, razumije se, i dr. Milan Bulajić s potpisom: »Srbi sakupljeni u glinskoj pravoslavnoj Crkvi rođenja Bogorodice na dan 21. kolovoza 1941. godine, snimljeni uoči masovnog pokolja koji su nad njima izvršili ustaše. Snimak je iz arhiva Božidara Cerovskog, pomoćnika ministra unutarnjih poslova Andrije Artukovića« (Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenja Andriji Artukoviću 1986«, knjiga II, Beograd, 1988).

Zanimljiv je i već ranije spomenuti Veljko Đ. Đurić, koji također objavljuje jednu od dviju »spornih« fotografija, ali s potpisom da je riječ o crkvi u Bosanskoj Dubici, pozivajući se na »Dokumente o protunarodnom radu...«, što bi ga na prvi pogled moglo svrstati u kategoriju »nepri-stranih«. (Veljko Đ. Đurić: »Ustaše i pravoslavlje«, Beograd, 1989, između str. 64 i 65). Međutim, on se u svojoj knjizi poziva i na Bulajićevu knjigu »Ustaški zločini...« (»Ustaše i pravoslavlje«, isto, fusnota br. 94, str. 178), svjesno prešućujući Bulajićevu zabludu o glinskoj crkvi, i ni jednom riječju ne dovodeći pod upitnik očitu historiografsku krivotvorinu koja mu je pred očima. Tako su »glinske fotografije« i dalje suvereno vladale znanstveno-medijskim prostorom (npr. »Uništavanje dokumenata o ustaškim zločinima«, »Politika«, Beograd, 16. svibnja 1990, str. 23). Zanimljivo je da tvorcima fotografskog mita o glinskoj crkvi nije nimalo smetao prizor od tek najviše pedesetak osoba na fotografijama, što se nikako ne uklapa u njihovu konstrukciju o stotinama ili puno više uhićenih u crkvi. Trajalo je to sve do upozorenja »Glasa Koncila« (v. »Historiografske krivotvorine dr. Milana Bulajića«, Glas Koncila, 1990, str. 6) i tek se tada počinju čuti i drukčiji glasovi, pri čemu je, svakako, znakovita njihova polustoljetna šutnja.) Tako su npr. Bogdan Dečermić, čiji je djed bio pravoslavni svećenik u Dubici, i Marko Miljanović, koji posjeduje izvornu fotografiju glinskoga ikonostasa u crkvi, također ustvrdili da »sporna« fotografija nikako ne može biti iz glinske crkve, nego je riječ o crkvi Svete Trojice u Dubici. Miljanović je iznio i zanimljivo tumačenje zbog čega je došlo do »zabune«: »Pretpostavljam da je do pozivanja ove fotografije s glinskom pravoslavnom crkvom došlo zbog jako izražene slike u svijesti ljudi o stravičnom pokolju Srba u glinskoj crkvi« (»Sporna fotografija«, »Politika«, 25. svibnja 1990).

Svejedno, prema dosadašnjem iskustvu ne treba očekivati veliki obrat - iz srpske će se (pod)svijesti ta mitomanska pri-povijest o glinskim fotografijama, bez obzira na sve znanstvene dokaze, teško promijeniti. To je najbolje pokazao i »Ljetopis«, godišnjak srpske zajednice u Republici Hrvatskoj, u kojemu je Mirko Demić, bivši oficir JNA i nekadašnji djelatnik »Srpskoga glasa«, glasila koje je izlazilo u tzv. Republici Srpskoj Krajini, u autobiografskom uratku »Ja, Srbi i Hrvati« zapisao: »Pradjeda su odveli, kao i mnoge, zaklali (u onim fotografijama snimljenim neposredno pred klanje u glinskoj crkvi bezuspješno sam ga tražio)« (»Ljetopis«, godišnjak Srpskog kulturnog društva »Prosvjeta«, Zagreb, 1999, str. 407; v. Glas Koncila 51/05, od 28. studenoga 2005). A govoriti o uklanjanju spomenutih fotografija s web-stranica namijenjenih inozemnim čitateljima (što predstavlja minimum znanstvenog poštenja), još dugo će biti znanstvena fantastika!

NASTAVLJA SE

»USTAŠKI POKOLJ U PRAVOSLAVNOJ CRKVI U GLINI« - POVIJESNI DOGAĐAJ ILI MIT? (14)

Desetljećima je »glinjski slučaj« iz srpnja g. 1941. u novijoj (jugoslavenskoj) historiografiji bio neupitan. Nije se sumnjalo, niti se smjelo sumnjati, u vjerodostojnost bilo kojeg dijela tog tamnog »povijesnog mozaika«. Međutim, ozbiljnija kritička analiza povijesnih podataka i nova, dosada nepoznata otkrića koja donosimo u ovome feljtonu dovode pod upitnik mnoge dosadašnje tvrdnje i ocjene.

Tomislav Vuković

— Moglo bi se ispisati još desetke stranica o brojnim drugim nejasnoćama, dvojabama, proturječnostima, krivotvorinama i sl. vezanima uz »pokolj u glinjskoj pravoslavnoj crkvi«, no, budući da to prelazi okvire novinskoga feljtona, dosta je na kraju samo upozoriti na njih po jednim primjerom.

Kako su četnici postali »šumnjaci«!?

Tako npr. nitko od autora nije smatrao važnim upozoriti na činjenicu da brojni svjedoci govore o odvođenju živih uhićenika iz pravoslavne crkve, koja je zbog pomanjka njezina prostora u glinjskoj Kotarskoj zatvoru, ustaškim vlastima u srpnju g. 1941. privremeno poslužila kao zatvor:

»Izvozili su iz crkve kamionima žive ljude...« (»Iz iskaza Antuna Gregorića, Saopćenje br. 33. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača«, »Vjesnik«, 4. lipnja 1945, str. 3).

Jednako se tako (namjerno?) previđa da su ustaše od zatočenih u glinjskoj crkvi pošto-poto htjeli dobiti imena pripadnika četničkog pokreta, što nije nevažno, jer se već tada bio proširio glas o njihovim zločinima nad hrvatskim narodom, posebice u susjednoj Bosni, i zločinačkim namjerama prema Hrvatima u Glini, bez obzira što ta činjenica, razumljivo se, ničim ne može opravdati zločin nad nevinim Srbima. O tome govori naslušanje uhićenog Pere Miljevića:

»Znaš li što o četnicima? 'Ne!' 'Jesi li ti četnik?' 'Nisam.' 'Pa radio si u Glini.' 'Jesam.' 'Nisi čuo za četnike?' 'Nisam.'« (»Svijećom su spaljivali oči«, »Vjesnik«, 25. travnja 1986, Zagreb, str. 4.).

Uz ovu je temu također važno istaknuti kako pojedini srpski znanstvenici svjesno krivotvore dokumente, nastojeći potpuno ignorirati činjenicu postojanja četničkog pokreta na Banovini, koji je još za vrijeme »stare Jugoslavije« na tom području, pa i u samoj Glini, bio zavidno razgranat i brojčano moćan. Tako u dosadašnjem feljtonu stalno citirani dr. Bulajić i Stanojević bez ikakvih poteškoća hladnokrvno izmišljaju nekakav neodređeni pojam »šumnjaka« falsificirajući pri tome u izvorniku izravno spominjane »četnike«:

»Između nas izdvojio se jedan čovjek. 'Što ti znaš o šumnjacima?' - pitao ga je ustaša« (Milan Bulajić: »Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine« II, Beograd, 1988, str. 322; Branimir Stanojević: »Ustaški ministar smrti«, Nova knjiga, Beograd, 1986, str. 86).

Svojevrsna je enigma i uredno sastavljeni popis zatočenih Srba u crkvi s opravdanim pitanjima: Je li on sačuvan, gdje se nalazi, zašto se nitko nije potrudio pronaći ga, obznani ga, zbog čega i zašto?

»Nekoliko časaka iza toga kako su nas u crkvu zatvorili, došao je u crkvu neki Kreštalica (Pajo, op. T. V.), bivši živoder u Glini i s njime općinski stražar Joso Milenković, govoreći nam da trebaju naše podatke, pa su nas po tome popisali« (Milan Bulajić, isto, str. 322).

U osvjetljavanju mračnoga glinjskog mozaika svakako bi (uzročno-posljedično) trebalo imati na umu i oružanu diverziju u okolici Gline u srpnju 1941, počinjenu nekoliko dana prije uhićenja Srba:

»Noću 23. srpnja 1941. glinjska grupa od 36 ustanika pod zapovjedništvom Vasilija Gačeše izvršila je napad na željezničku postaju u selu Grabovac kod Gline, ubila četvoricu ustaša, zaplijenila deset pušaka i razbila postaju i prugu... Ali odmazda je došla kao oluja« (Dane Šijan: »Svjetlo Banije«, »Stylos«, Zagreb, 1972, str. 16).

Lipakovo kopernikansko djelo

No, s vremenom se zbio i kopernikanski obrat u »glinjskom slučaju« (u prikazima zbivanja koji su potpuno različiti od službenih). Tako se, naime, bez ikakvog pretjerivanja mogu i moraju nazvati novi svjedoci i podaci, do kojih je silnim trudom i upornosti došao Glinjanin Karlo Lipak. Taj je zaljubljenik svoga kraja i grada, u ovome slučaju - i njegove povijesti, godinama istraživao i razgovarao s još živućim

svjedocima o zbivanjima u ratu i poraću. Došao je tako do činjenica koje u temeljima, ne samo da dovode pod upitnik nego, čini se, i izravno niječu veliki dio iskonstruirane i nametnute priče o »pokolju u glinjskoj pravoslavnoj crkvi srpnja g. 1941«. Potrebno je najprije istaknuti da je nekadašnja jugoslavenska tajna služba zbog istraživanja »glinjskoga slučaja« čak šest puta ispremetala obiteljsku kuću Karla Lipaka, što najbolje govori o ozračju u kojem je represijom čuvan uvriježeni i nedodirljivi mit.

među kojima su: Hrvati, partizanski prvoborac, Srpkinja, komunisti, katolici, pravoslavni svećenik, ateisti, nije pristao da se za života javno obznani njegovo svjedočenje. To je omogućeno tek nakon njihove smrti i (za neke) suglasnosti dobivene od potomaka. Lipak je svoja sjećanja kao i sjećanja ostalih svjedoka, ne samo o »zločinu u crkvi« nego i o ratnim godinama u

Iskonstruirana i nametnuta priča(?)

● Karlo Lipak uložio je silan trud u rasvjetljavanje ratnih i poratnih godina u glinjskome kraju

Glini i okolici, poratnim partizanskim zločinima i stratištima, kao i četničkim zločinima tijekom Domovinskoga rata, zabilježio u pozamašnom svežnju spisa. Uz to je i tonski zabilježio (to je snimka od približno osam sati) izjave svjedoka: Josipa Prpića, Steve Križanića, Milana Nagliča, Ivana Nagliča, Milice Vujaklije, Milke Lipak, Miloša Mičića, Ante Šešerina, Marka Roma, Jose Zgurića, Branka Jurinca, Steve Krizmanića, Antuna (Tone) Bakšića, Mirke i Slavka Šoštarica, Jose Medveda, Steve Klobučara i Milke Rovišan. Budući da su izjave usmene (koje je kasnije zapisivao), pismene i tonske skupljane u različitim vremenskim razdobljima i prigodama, cijeli materijal, razumljivo se, nije sustavno srediti. Neki su se svjedoci usredotočili na samo jedan događaj a drugi govore o svim »vrućim« temama, neki konkretnim podacima a neki tek po sjećanju itd. Sve bi to bilo dobro sustavno srediti, preslušati i tematski posložiti. No, to nimalo ne umanjuje vrijednost cijele građe jer su, kao što je već rečeno, već na prvi pogled neki podaci doista iznenađujući i dragocjeni. Vrijedi upozoriti barem na neke od njih.

Veći dio od dvadesetak svjedoka oba spola različitih zanimanja, među kojima su: partizanski prvoborac, Hrvati, jedna Srpkinja, komunisti, katolici, pravoslavni svećenik, ateisti, nije pristao da se za života javno obznani njihovo svjedočenje.

»Dogovor u komitetu trajao je...«

Josip Prpić, r. 1908, po zanimanju klesar, pripadnik banijskoga partizanskog odreda, koji je pred kraj rata sudjelovao u vojnim operacijama u Sloveniji, prije smrti je pristao na svjedočenje »jer ne bi to htio odnijeti sobom u grob«, kako je to doslovce izjavio (Karlo Lipak: »Glina 1941«, Arhiv Nadbiskupskoga duhovnog stola, 1685/1998, str. 32). Potrebno je najprije reći kako i on, kao i brojni drugi, misli da se zločin u crkvi ipak dogodio, bez obzira što ga nije izravno vidio, ali u daleko manjim razmjerama od služ-

bene verzije. No, njegovo je svjedočenje posebno zanimljivo upravo o broju žrtava, koji je svjedobno trebao uklesati na spomen-ploču: »Dogovor u komitetu trajao je nekoliko dana. Nisu se mogli sporazumjeti koliki će staviti broj žrtava. U toj je komisiji bilo više Srba

komunista a samo dva Hrvata. Ti se Hrvati danas nalaze i žive u Zagrebu. To su... Dogovor je pao - 1200. Meni su donijeli na papiriću tu brojku. Ja sam reagirao i rekao da to nije točno. Došao sam u neugodno težak položaj. Rekao sam im da ću ja to uklesati ali i dodati da sam to morao uklesati. Međutim, da bi svoj posao završio i primio što me pripada, ja sam tu brojku ipak uklesao. To me muči i grize do danas, a ne bih želio to odnijeti sobom u grob, a opet ne znam kako to izvesti da se znade istina« (Karlo Lipak: »Glina 1941«, isto, P10, str. 32/II).

Milica Vujaklija imala je oko 80 godina dok je davala izjavu, ali se, zapisao je Lipak, »dobro drži i nije senilna«. Bila je komunistkinja, muž joj je ubijen od ustaša, uhićena je g. 1941. i puštena, a njezino je svjedočenje, uz ostalo, zanimljivo zbog ocjene o »partizanskome oficiru« (Milanu Basti, op. T. V.) koji je tvrdio »da je Žužek kriv za pokolj u pravoslavnoj crkvi«. Ukratko, on je zbog toga za Vujakliju »zao čovjek kad tako može pisati« (Karlo Lipak: »Glina 1941«, isto, str. 36).

Antun (Tone) Bakšić, r. 1927, po zanimanju stolar, sin pokojnog Mate Bakšića citiranog od gotovo svih autora zbog izjave dane Komisiji za istraživanje zločina, koja je i uvrštena i u glasovito Komisijino priopćenje br. 33. »o pokolju Srba u glinjskoj crkvi«. Pozornost privlači njegov dio o Ljubanu Jednaku: »To što je moj otac izjavio, mene se ne tiče... Ma što taj Ljuban Jednak blebeće. Ja ne kažem da on nije bio u velikom zlu, ali on to sve govori napamet ili kako mu je to

kazano da govori. Njega je izvukao iz zla jedan ustaša i pustio ga da pobjegne. Poslije rata taj je ustaša mislio da će ga Ljuban spasiti, ali brus, ubiše oni i njega! Sada kad tog ustaše nema, Ljuban može govoriti kako hoće... Još danas ima jedna žena koja zna kako je Ljuban pušten, ali tko bi je sad pronašao, a i to bi se moglo« (Karlo Lipak: »Glina 1941«, isto, str. 41).

Dokle nezainteresiranost hrvatske vlasti?

Nakon svega iznijetog nameće se mnoštvo upitnika i tema, od historiografskih do politički aktualnih, od onih vezanih konkretno za »glinjski slučaj« do općih:

- Što se svibnja 1941. doista dogodilo u glinjskoj pravoslavnoj crkvi i dokle će službena verzija biti neupitna?

- Zbog čega je poslijeratna Državna komisija za istraživanje zločina okupatora i njegovih pomagača istražila »glinjski slučaj« nestručno, neobjektivno i tendenciozno?

- Po čijim su uputama vršeni pritisci na pojedine svjedoke u »glinjskome slučaju«?

- Kako se odnositi prema svim dosada »relevantnim« i »mjerodavnim« povijesnim vrelima po kojima je pisan »glinjski slučaj«, ali i ratna i poratna povijest na ovim prostorima?

- Kako nakon očitih, svjesnih i ciljanih krivotvorina znanstveno »dijalogizirati« o »glinjskome slučaju« sa srpskim znanstvenicima (u Srbiji, Hrvatskoj ili...)?

- Hoće li hrvatske vlasti i dalje nezainteresirano promatrati instrumentaliziranje »glinjskoga slučaja« za generalizirajuće protuhrvatske optužbe (naroda i države)? Ta (i još druga neizrečena) pitanja nisu lagana, ali na njih se mora odgovoriti. Ako feljton sa svim vjerojatnim nesavršenostima i nedorečenostima posluži kao polazište i razmišljanje u davanju odgovora, onda će to ipak biti mali korak prema ostvarenju stare latinske izreke, od koje svatko može imati samo koristi: »Error hesterminus sit tibi doctor hodiernus« (Neka ti pogreška jučerašnja bude učiteljica današnja).

SVRŠETAK